GOLDEN JUBILEE YEAR
1967-2017

१९६६-२०१६
सुवर्ण महोत्सवी वर्ष

Shri Balaji Sansthan, Deulgaon Raja's

Vyankatesh Arts, Commerce

Deulgaon Raja, Dist. Buldana (M.S.), PIN- 443204.

NAAC RE-ACCREDITED AT 'B' LEVEL

Jr.No.43053

Special Issue, December 2017

Printing Area ™

International Multilingual Research Journal

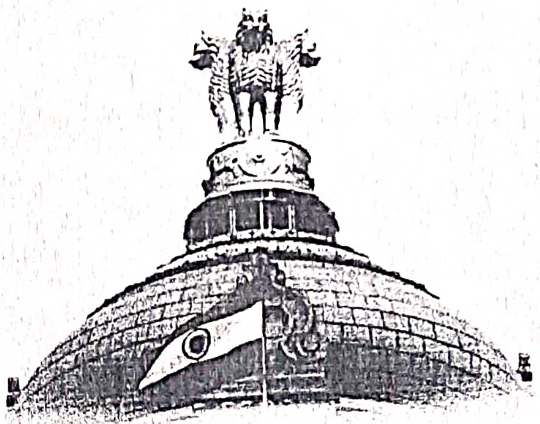

Changing Trends & Issues in Indian Politics

(Volume : I)

Chief Editor:
Dr. Anant Madan Awati

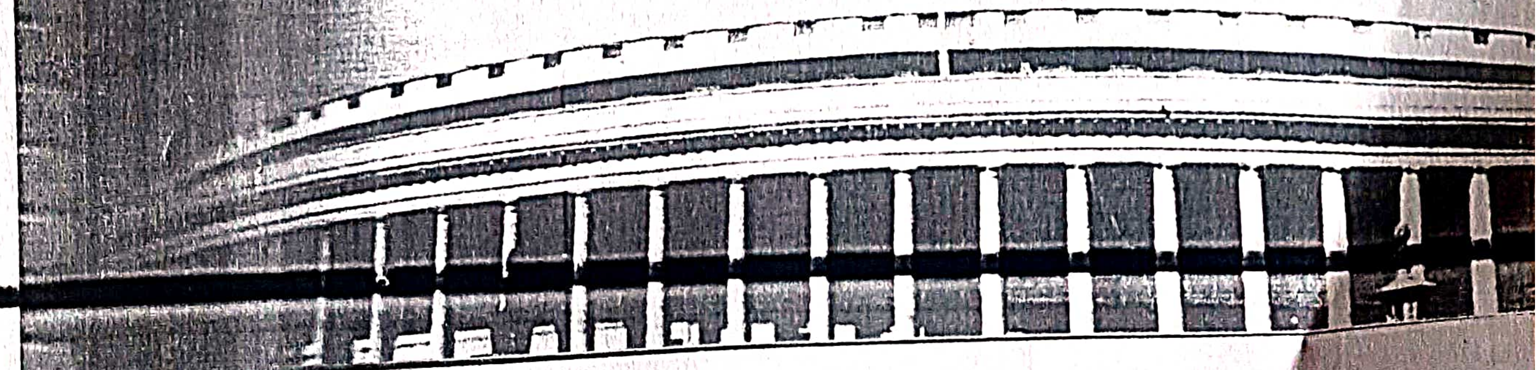

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

December 2017, Special Issue

Shri Balaji Sansthan Deulgaon Raja's

Shri Vyankatesh Arts, Commerce and Science College,

Deulgaon Raja, Dist. Buldana (M.S.) Pin :443204

NAAC RE-ACCREDITED AT 'B' LEVEL

Changing Trends & Issues in Indian Politics

(Volume : 1)

Chief Editor:

Dr. Anant Madan Awati,

Assistant Professor & Head, Dept. of Political Science,

Shri Vyankatesh Arts, Commerce and Science College,

Deulgaon Raja, Dist. Buldana (M.S.) Pin :443204

Moblie : 9421395187/9545195875

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

46

... आणि ... [illegible] चार आणि काळया ... चा उपयोग

... प्र.उबाळे,
... विभाग,
... महाविद्यालय, सिंदखेड
..., जि.बुलडाणा.

... नेतील फार मोठी समस्या ... जवळपास सर्वच देशांना ... आहे. अगदी ब्रिटीश काळापासून ... आहे. इंग्रजांनी भारतातील राजे, ... लाच देवूनच गुलाम बनविले ... योजनाबध्द रितीने भ्रष्टाचारास ... यांना गुलाम बनविण्यासाठी ... हत्यार म्हणून वापर केला. आज ... समस्या असली तरी तीची लागन ... झालेली आहे. हे सत्य आपणास ... आहे.

... भारतात भ्रष्टाचाराची प्रकरणे उजेडात ... आणि एकून राजकारणावर संसदेचा ... गांधी अग्रणी नेते होते. भारतात ... 'ट्रान्सफरन्सी' या संस्थेने केलेल्या ... निदर्शनास आले की, ६२: पेक्षा अधि ... कार्यालयातून काम करून घेतांना ... याच संस्थेच्या पाहणी नुसार २००८ ... 'करोड पेक्षा जास्त रक्कमेची लाच ... भ्रष्टाचाराचे उघड समर्थन करणे टाळले ... सरकारी बाबुवर्ग अपुरा पगार आणि ... कारण पुढे करून भ्रष्टाचार करतांना दिसून येतात.

भ्रष्टाचाराने देशाची अर्थव्यवस्था आणि देशातील प्रत्येक व्यक्तीवर विपरीत परिणाम होत आहे. भारतात राजकीय आणि नोकरशाही क्षेत्रात व्यापक प्रमाणावर भ्रष्टाचार पसरलेला दिसून येतो. याशिवाय न्यायसंस्था, प्रसारमाध्यमे, सैन्यव्यवस्था, पोलिस यंत्रणा, वैद्यकिय क्षेत्र, शैक्षणिक क्षेत्र, अवैध गृह निर्माण संस्था या सारख्या अनेक क्षेत्रांमध्ये मोठ्या प्रमाणावर भ्रष्टाचार सुरू असल्याचे आढळून येते.

भारतातील प्रमुख आर्थिक भ्रष्टाचार :

१. बोफोर्स भ्रष्टाचार — ६४ करोड रू.
२. युरिया भ्रष्टाचार — १३३ करोड रू.
३. चारा भ्रष्टाचार — ९५० करोड रू.
४. शेअर बाजार भ्रष्टाचार—४०००करोड रू.
५. सत्यम भ्रष्टाचार — ७००० करोड रू.
६. स्टॅम्प पेपर भ्रष्टाचार—४३ हजार करोड रू.
७.कॉमनवेल्थ गेम्स भ्रष्टाचार—७०,००० करोड रू.
८ . २ जी स्पेक्ट्रम भ्रष्टाचार — १,६७,००० करोड रू.
९. अन्न भ्रष्टाचार — २ लाखा करोड रू.
१०.कोळसा खाण भ्रष्टाचार—१२ला करोड रू.

या सारख्या अनेक भ्रष्टाचाराच्या प्रकरणामुळे देशाची अर्थव्यवस्था अगदी कमकुवत बनली आहे. अनेक भ्रष्टाचाराची प्रकरणे जनतेसमोर आलेलीच नाहीत.

काळा पैसा :

काळा पैसा हे सुध्दा भ्रष्टाचाराचे एक वेगळे रूप आहे. काळा पैसा हे देशा समोरील आर्थिक व सामाजिक समस्या बनली आहे. काळ्या पैशामुळे समाजात विषमता निर्माण झाली आहे. वंचित लोकांच्या मनात या काळ्या पैशामुळे निराशा निर्माण होत आहे. काळ्या पैशावर शासनास कोणत्याही प्रकारचा कर मिळत नाही व देशामध्ये या काळ्या पैशावाल्यांची एक वेगळी अर्थव्यवस्था निर्माण होण्याची समस्या निर्माण होत आहे. कोणत्याही देशात काळा पैसा किती आहे? याची मोजदात करणे शक्य नाही. फक्त काळ्या पैशाविषयी अंदाजच बांधला जातो. प्रा.कालडोर यांच्या मते भारतात १९५३—५४ मध्ये ६००० करोड रू इतका काळा पैसा होता. वांचू

46

[illegible] आणि [illegible]चार आणि काळया [illegible] उपयोग

[illegible] प्र.उबाळे,
[illegible] विभाग,
[illegible] महाविद्यालय, सिंदखेड
[illegible], जि.बुलडाणा.

[illegible] फार मोठी समस्या [illegible] जवळपास सर्वच देशांना [illegible] आहे. अगदी ब्रिटीश काळापासून [illegible] आहे. इंग्रजांनी भारतातील राजे, [illegible] लाच देवूनच गुलाम बनविले [illegible] योजनाबध्द रितीने भ्रष्टाचारास [illegible]यांना गुलाम बनविण्यासाठी [illegible] म्हणून वापर केला. आज [illegible] समस्या असली तरी तीची लागन [illegible] झालेली आहे. हे सत्य आपणास [illegible]

[illegible] भारतात भ्रष्टाचाराची प्रकरणे उजेडात [illegible] आणि एकूण राजकारणावर संसदेचा [illegible] फिरोज गांधी अग्रणी नेते होते. भारतात [illegible] ट्रान्सफरन्सी' या संस्थेने केलेल्या [illegible] निदर्शनास आले की, ६२: पेक्षा अधि[illegible] कार्यालयातून काम करून घेतांना [illegible] याच संस्थेच्या पाहणी नुसार २००८ [illegible] करोड पेक्षा जास्त रक्कमेची लाच [illegible] भ्रष्टाचाराचे उघड समर्थन करणे टाळले [illegible] सरकारी बाबुवर्ग अपुरा पगार आणि [illegible] पुढे करून भ्रष्टाचार करतांना दिसून

भ्रष्टाचाराने देशाची अर्थव्यवस्था आणि देशातील प्रत्येक व्यक्तीवर विपरीत परिणाम होत आहे. भारतात राजकीय आणि नोकरशाही क्षेत्रात व्यापक प्रमाणावर भ्रष्टाचार पसरलेला दिसून येतो. याशिवाय न्यायसंस्था, प्रसारमाध्यमे, सैन्यव्यवस्था, पोलिस यंत्रणा, वैद्यकिय क्षेत्र, शैक्षणिक क्षेत्र, अवैध गृह निर्माण संस्था या सारख्या अनेक क्षेत्रामध्ये मोठ्या प्रमाणावर भ्रष्टाचार सुरू असल्याचे आढळून येते.

भारतातील प्रमुख आर्थिक भ्रष्टाचार :

१. बोफोर्स भ्रष्टाचार — ६४ करोड रू.
२. युरिया भ्रष्टाचार — १३३ करोड रू.
३. चारा भ्रष्टाचार — ९५० करोड रू.
४. शेअर बाजार भ्रष्टाचार—४०००करोड रू.
५. सत्यम भ्रष्टाचार — ७००० करोड रू.
६. स्टॅम्प पेपर भ्रष्टाचार—४३ हजार करोड रू.
७.कॉमनवेल्थ गेम्स भ्रष्टाचार—७०,००० करोड रू.
८. २ जी स्पेक्ट्रम भ्रष्टाचार — १,६७,००० करोड रू.
९. अन्न भ्रष्टाचार — २ लाखा करोड रू.
१०.कोळसा खाण भ्रष्टाचार—१२ला करोड रू.

या सारख्या अनेक भ्रष्टाचाराच्या प्रकरणामुळे देशाची अर्थव्यवस्था अगदी कमकुवत बनली आहे. अनेक भ्रष्टाचाराची प्रकरणे जनतेसमोर आलेलीच नाहीत.

काळा पैसा :

काळा पैसा हे सुध्दा भ्रष्टाचाराचे एक वेगळे रूप आहे. काळा पैसा हे देशा समोरील आर्थिक व सामाजिक समस्या बनली आहे. काळ्या पैशामुळे समाजात विषमता निर्माण झाली आहे. वंचित लोकांच्या मनात या काळ्या पैशामुळे निराशा निर्माण होत आहे. काळ्या पैशावर शासनास कोणत्याही प्रकारचा कर मिळत नाही व देशामध्ये या काळ्या पैशावाल्यांची एक वेगळी अर्थव्यवस्था निर्माण होण्याची समस्या निर्माण होत आहे. कोणत्याही देशात काळा पैसा किती आहे? याची मोजदात करणे शक्य नाही. फक्त काळ्या पैशाविषयी अंदाजच बांधला जातो. प्रा.कालडोर यांच्या मते भारतात १९५३—५४ मध्ये ६००० करोड रू इतका काळा पैसा होता. वांचू

कमिटीच्या अहवाला नुसार १९६५–६६ मध्ये १००० करोड, १९६९–७० मध्ये १४०० करोड रू काळा पैसा भारतात होता. योजना आयोगाच्या अभ्यासानुसार देशात ३०,००० करोड रू. पेक्षा जास्त काळा पैसा आहे. अनेक विव्दानांच्या अभ्यासानुसार भारतात २६: काळा पैसा आहे. तर अमेरिकेत फक्त ८: काळा पैसा आहे. देशामध्ये काळ्या पैशाची समस्या निर्माण होण्याची अनेक कारणे आहेत. त्यापैकी काही कारणे – ;

१. अव्यवहारीक कर कायदे, ;

२. वेगवेगळ्या करांचे वेगवेगळे दर, ;

३. वस्तुंचा तुटवडा, ;

४. निवडणुका.

काळया पैशाचा सरकारी तिजोरीवर विपरीत परिणाम होतो. समाजामध्ये विषमता वाढीस लागते. आर्थिक विकासाच्या योजना पूर्ण होवू शकत नाहीत. काळ्या पैशामुळे समाजात गुन्हेगारीचे प्रमाण वाढते. शिवाय नियमाने काम करणा–या इमानदार लोकांमध्ये निराशा निर्माण होते.

स्विस बॅकेचे संचालक म्हणतात की, ''भारतीय व्यक्ती गरीब आहे, परंतु भारत कधीच गरीब नव्हता'' ते म्हणतात की, भारतातील जवळपास २८० लाख करोड रू स्विस बॅकेत जमा आहेत. हि रक्कम इतकी मोठी आहे की, भारताचे येणा–या ३० वर्षाचे वार्षिक नियोजन या रक्कमेतून केले जाईल किंवा त्या रक्कमेतून ६० करोड लोकांना रोजगाराची संधी निर्माण करून दिली जाईल. किंवा या रक्कमेमधून भारताच्या कोणत्याही खेड्यातून थेट दिल्लीपर्यंत चार पदरी मजबुत रोड बनविता येईल. हि रक्कम इतकी मोठी आहे की, या रक्कमेतून प्रत्येक भारतीयांना प्रत्येक महिणा २००० रू. जरी दिले तरी ६० वर्षापर्यंत ती रक्कम संपणार नाही. या पैशामुळे भारताला कोणत्याही जागतिक बॅकेकडून कर्ज घेण्याची गरज पडणार नाही. भारतीयांचा एवढा काळा पैसा स्विस बॅकेत जमा आहे.

या भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशाचा राजकारण आणि गुन्हेगारी जगताशी जवळचा संबंध आहे. कारण मुबलक पैशाशिवाय राजकारण हे करता येत नाही. आणि पैसा आला म्हणजे तो अनेकांना शांत बसु देत नाही. तो माणसाला कुठले ना कुठले अनुचित समाज विघातक कार्य करण्यास भाग पाडत असतो. एकदा भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशाच्या मोहात माणुस पडला की, त्याचे गुन्हेगारीशी संबंध येणे हे अनिवार्यच समजण्यास हवे.

भ्रष्टाचार, काळा पैसा आणि राजकारण :

सध्य स्थितीचा अभ्यास केला असता, आपणास असे दिसते की, राजकारण्यांची आर्थिक स्थिती दिवसेंदिवस नव्हे तर प्रत्येक मिनिटास त्यांच्या संपत्ती मध्ये वृध्दी होतांना आपणास दिसून येते. त्यांच्या गाड्या, बंगले आणि आर्थिक संपन्नता हि कोणत्याच काळात आणि कोणत्याच नेत्याची झाकून राहिलेली नाही. राजकारणात भ्रष्टाचार न केलेले आणि काळ्या पैशाचा संग्रह न केलेले नते अगदीच नगण्य म्हणजे ५: पेक्षाही कमी सापडतील. सर्वच राजकारण्यांना भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशाचा जणु रोगच लागलाय की काय अशी स्थिती निर्माण झालेली दिसून येते.

राजकारणातील भ्रष्टाचार आणि काळा पैसा :

१.निवडणुकांचा वाढता खर्च .

२.कार्यकर्त्यांची मर्जी संपादन करणे.

३.पक्षाचे तिकीट मिळविण्यासाठी द्यावी लागणारी रक्कम.

४.पक्षाचा विकास निधी.

५.मोठ्या नेत्यांच्या सभांचे आयोजन करणे.

६.स्वत:ची आर्थिक स्थिती मजबुत करणे.

७.निवडणुका लढविण्यात झालेला खर्च वसुल करणे.

८.भौतिक वस्तुची व साधनांची खरेदी करणे.

९.भविष्य काळातील निवडणुकांसाठी तरतुद करून ठेवणे.

या सारख्या अनेक कारणांसाठी राज्यकर्ते भ्रष्टाचार काळ्या पैशाची तरतुद करून ठेवत असतात.

गुन्हेगारी–भ्रष्टाचार आणि काळा पैसा :

गुन्हेगारी जगताची एक प्रती संस्कृती असते. ते व्यवस्थेला एक पर्यायी व्यवस्था निर्माण करत असतात. त्यामुळे भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशामुळे गुन्हेगारी जगताची एक वेगळी ताकद निर्माण होतांना दिसून येते. लोकशाही व्यवस्थेवर या गुन्हेगारी जगताचा विश्वास नसतो त्यामुळे असे लोक समाजविघातक व देशद्रोही कार्यामध्ये सतत

कमिटीच्या अहवाला नुसार १९६५–६६ मध्ये १००० करोड. १९६९–७० मध्ये १४०० करोड रू काळा पैसा भारतात होता. योजना आयोगाच्या अभ्यासानुसार देशात ३०,००० करोड रू. पेक्षा जास्त काळा पैसा आहे. अनेक विव्दानांच्या अभ्यासानुसार भारतात २६: काळा पैसा आहे. तर अमेरिकेत फक्त ८: काळा पैसा आहे. देशामध्ये काळ्या पैशाची समस्या निर्माण होण्याची अनेक कारणे आहेत. त्यापैकी काही कारणे – ;

१. अव्यवहारीक कर कायदे, ;

२. वेगवेगळ्या करांचे वेगवेगळे दर, ;

३. वस्तुंचा तुटवडा, ;

४. निवडणुका.

काळ्या पैशाचा सरकारी तिजोरीवर विपरीत परिणाम होतो. समाजामध्ये विषमता वाढीस लागते. आर्थिक विकासाच्या योजना पूर्ण होवू शकत नाहीत. काळ्या पैशामुळे समाजात गुन्हेगारीचे प्रमाणे वाढते. शिवाय नियमाने काम करणा–या इमानदार लोकांमध्ये निराशा निर्माण होते.

स्विस बॅकेचे संचालक म्हणतात की, "भारतीय व्यक्ती गरीब आहे, परंतु भारत कधीच गरीब नव्हता" ने म्हणतात की, भारतातील जवळपास २८० लाख करोड रू स्विस बॅकेत जमा आहेत. हि रक्कम इतकी मोठी आहे की, भारताचे येणा–या ३० वर्षाचे वार्षिक नियोजन या रक्कमेतून केले जाईल किंवा त्या रक्कमेतून ६० करोड लोकांना रोजगाराची संधी निर्माण करून दिली जाईल. किंवा या रक्कमेमधून भारताच्या कोणत्याही खेड्यातून थेट दिल्लीपर्यंत चार पदरी मजबुत रोड बनविता येईल. हि रक्कम इतकी मोठी आहे की, या रक्कमेतून प्रत्येक भारतीयांना प्रत्येक महिणा २००० रू. जरी दिले तरी ६० वर्षापर्यंत ती रक्कम संपणार नाही. या पैशामुळे भारताला कोणत्याही जागतिक बॅकेकडून कर्ज घेण्याची गरज पडणार नाही. भारतीयांचा एवढा काळा पैसा स्विस बॅकेत जमा आहे.

या भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशाचा राजकारण आणि गुन्हेगारी जगताशी जवळचा संबंध आहे. कारण मुबलक पैशाशिवाय राजकारण हे करता येत नाही. आणि पैसा आला म्हणजे तो अनेकांना शांत बसु देत नाही. तो माणसाला कुठले ना कुठले अनुचित समाज विघातक कार्य करण्यास भाग पाडत असतो. एकदा भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशाच्या मोहात माणुस पडला की, त्याचे गुन्हेगारीशी संबंध येणे हे अनिवार्यच समजण्यास हवे.

भ्रष्टाचार, काळा पैसा आणि राजकारण :

सध्य स्थितीचा अभ्यास केला असता, आपणास असे दिसते की, राजकारण्यांची आर्थिक स्थिती दिवसेंदिवस नव्हे तर प्रत्येक मिनिटास त्यांच्या संपत्ती मध्ये वृध्दी होतांना आपणास दिसून येते. त्यांच्या गाड्या, बंगले आणि आर्थिक संपन्नता हि कोणत्याच काळात आणि कोणत्याच नेत्याची झाकून राहिलेली नाही. राजकारणात भ्रष्टाचार न केलेले आणि काळ्या पैशाचा संग्रह न केलेले नते अगदीच नगण्य म्हणजे ५: पेक्षाही कमी सापडतील. सर्वच राजकारण्यांना भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशाचा जणु रोगच लागलाय की काय अशी स्थिती निर्माण झालेली दिसून येते.

राजकारणातील भ्रष्टाचार आणि काळा पैसा :

१.निवडणुकांचा वाढता खर्च .

२.कार्यकर्त्यांची मर्जी संपादन करणे.

३.पक्षाचे तिकीट मिळविण्यासाठी द्यावी लागणारी रक्कम.

४.पक्षाचा विकास निधी.

५.मोठ्या नेत्यांच्या सभांचे आयोजन करणे.

६.स्वत:ची आर्थिक स्थिती मजबुत करणे.

७.निवडणुका लढविण्यात झालेला खर्च वसुल करणे.

८.भौतिक वस्तुची व साधनांची खरेदी करणे.

९.भविष्य काळातील निवडणुकासाठी तरतुद करून ठेवणे.

या सारख्या अनेक कारणांसाठी राज्यकर्ते भ्रष्टाचार काळ्या पैशाची तरतुद करून ठेवत असतात.

गुन्हेगारी–भ्रष्टाचार आणि काळा पैसा :

गुन्हेगारी जगताची एक प्रती संस्कृती असते. ते व्यवस्थेला एक पर्यायी व्यवस्था निर्माण करत असतात. त्यामुळे भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशामुळे गुन्हेगारी जगताची एक वेगळी ताकद निर्माण होतांना दिसून येते. लोकशाही व्यवस्थेवर या गुन्हेगारी जगताचा विश्वास नसतो त्यामुळे असे लोक समाजविघातक व देशद्रोही कार्यामध्ये सतत

[illegible] प्रदूषण, दंग [illegible] धार्मिक दंगली घडविणे, [illegible] करणे, समाज विघातक [illegible] गोपनिय माहिती शत्रु [illegible] करणे, बॉम्ब स्फोट [illegible] अनेक प्रकारात हे भ्रष्टाचारी [illegible] गुंतलेले असतात. भारतातील [illegible] सुटलेले नाही. न्यायदाना [illegible] न्यायाधिश सुध्दा लाच घेवून [illegible] मुक्त करतात. असा न्यायधिश [illegible] देशाच्या व सामाजाच्या समोर [illegible] अनेक निरपराध लोकांना सजा [illegible] गुन्हेगार मात्र लाच देवून समाजात [illegible] वैद्यकिय क्षेत्र, शिक्षण [illegible] प्रकारचे महामंडळे यात आजही [illegible] लोक असलेले दिसून येतात. [illegible] केल्यास किंवा तक्रार केल्यास [illegible] आहेत. अनेकांचे कुटुंब बरबाद [illegible] गुन्हेगारीचा भ्रष्टाचार आणि [illegible] संबंध आहे. नव्हे हे दृष्टचक्रच [illegible]

[illegible] काळ्या पैशाची समस्या निर्माण [illegible] :

[illegible] क्षेत्राचा मोठा आकार.

[illegible] आणि राजकिय पुढा–यांचे जवळचे [illegible]

[illegible] शासन व्यवस्थेतील काही दोष.

[illegible] कार्यालयांचा व्यापक विस्तार.

[illegible] झालेला बदल.

[illegible] निर्मुलनाच्या उपयांचा अभाव.

[illegible] असमान संधी.

[illegible]

[illegible] पातळी आणि भौतिकतेची ओढ.

१ १ .

[illegible] अडचणी.

[illegible] लालसा.

[illegible] व नैतिक शिक्षणाचा अभाव.

१४. कायद्या विषयीचे अज्ञान.

१५. मोठ्या प्रमाणात वाढणारी बेकारी.

१६. अपूरे वेतन व वाढलेल्या गरजा.

१७. जिवघेणी स्पर्धा.

१८. उच्च अधिका–यांचे संगनमत.

१९. वाढती महागाई.

भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशाच्या समस्येचा समाजावर व देशावर होणारा परिणाम :

१. देशाच्या प्रगतीला अडसर.

२. योजनाची योग्य अमलबजावणी होत नाही.

३. योजना दिर्घकाळ टिकत नाही.

४. ख–या लाभार्थीची निवड होत नाही.

५. गरीब आणि श्रीमंतात वाढत जाणारी [illegible]

६. शासकीय व निमशासकीय कामांत [illegible]

७. देश [illegible]

८. देश [illegible] आर्थिक स्थिती कमकुवत बनते.

राजकीय सत्ता, पैसा व दडपशाहीने मिळवली [illegible]

९. हुशार, विव्दान आणि पात्रता धारक व्यक्ती [illegible] न्याय मिळत नाही.

१०. लोकांचा शासन व्यवस्थेवर विश्वास राहत [illegible]

११. सरकारी उद्योगांचा विकास होत नाही.

१२. खासगी उद्योगांची भरभराट.

१३. लोकांचे शोषण केल्या जाते.

१४. देशात फुटीरवादास चालना मिळते.

१५. देश विघातक कार्यात भ्रष्टाचारी अग्रेसर.

१६. परकीय आक्रमणाची भिती.

भ्रष्टाचार आणि काळा पैसा निर्मूलन करण्याचे उपाय :

भ्रष्टाचार आणि काळा पैशामुळे सम[illegible] मुल्यांची अवहेलना केली जाते. समाजात बेईमान [illegible] घुसखोरी करणारे लोक चैनीचे जिवन जगत [illegible] तर इमानदार आणि नैतिकतेने वागणारे लोक [illegible] समस्यांना तोंड देत असतात. त्यामुळे वेळोवेळी [illegible] भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशावर बंधने घालण्याचा [illegible] करण्यात आला. त्यासाठी अनेक समित्यांचे [illegible] आयोगांची स्थापना सुध्दा करण्यात आली. [illegible]

[illegible] निर्माण, दंगे [illegible] धार्मिक दंगली चेतविणे, [illegible] करणे, समाज विघातक [illegible] लष्करी माहिती शत्रु [illegible] करणे, बॉम्ब स्फोट [illegible] अनेक प्रकारात हे भ्रष्टाचारी [illegible] गुंतलेले असतात. भारतातील [illegible] सुटलेले नाही. न्यायदाना [illegible] न्यायधिश सुध्दा लाच घेवून [illegible] मुक्त करतात. असा न्यायधिश [illegible] देशाच्या व समाजाच्या समोर [illegible] अनेक निरपराध लोकांना सजा [illegible] गुन्हेगार मात्र लाच देवून समाजात [illegible] वैद्यकिय क्षेत्र, शिक्षण [illegible] प्रकारचे महामंडळे यात आजही [illegible] लोक असलेले दिसून येतात. [illegible] केल्यास किंवा तक्रार केल्यास [illegible] आहेत. अनेकांचे कुटुंब बरबाद [illegible] प्रकारे गुन्हेगारीचा भ्रष्टाचार आणि [illegible] संबंध आहे. नव्हे हे दृष्टचक्रच [illegible]

[illegible] काळ्या पैशाची समस्या निर्माण [illegible] :

[illegible] मोठा आकार.

[illegible] आणि राजकिय पुढा—यांचे जवळचे [illegible]

[illegible] शासन व्यवस्थेतील काही दोष.

[illegible] कार्यालयांचा व्यापक विस्तार.

[illegible] झालेला बदल.

[illegible] उपायांचा अभाव.

[illegible] असनान संधी.

[illegible] पातळी आणि भौतिकतेची ओढ.

१ १ .

[illegible] अडचणी.

[illegible] कलसा.

[illegible] व नैतिक शिक्षणाचा अभाव.

१४. कायद्या विषयाचे अज्ञान.

१५. मोठया प्रमाणात वाढणारी बेकारी.

१६. अपुरे वेतन व वाढलेल्या गरजा.

१७. जिवघेणी स्पर्धा.

१८. उच्च अधिका—यांचे संगनमत.

१९. वाढती महागाई.

भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशाच्या समस्येचा समाजावर व देशावर होणारा परिणाम :

१. देशाच्या प्रगतीला अडसर.

२. योजनाची योग्य अमलबजावणी होत नाही

३. योजना दिर्घकाळ टिकत नाही.

४. ख—या लाभार्थीची निवड होत नाही.

५. गरीब आणि श्रीमंतात वाढत जाणारी [illegible]

६. शासकीय व निमशासकीय कामांचा [illegible]

७. [illegible]

आर्थिक स्थिती कमकुवत बनते.

८. [illegible]

राजकीय सत्ता, पैसा व दडपशाहीने मिळवली [illegible]

९. हुशार, विव्दान आणि पात्रता धारक व्यक्त[illegible] न्याय मिळत नाही.

१०. लोकांचा शासन व्यवस्थेवर विश्वास राहत [illegible]

११. सरकारी उद्योगांचा विकास होत नाही.

१२. खासगी उद्योगांची भरभराट.

१३. लोकांचे शोषण केल्या जाते.

१४. देशात फुटीरवादास चालना मिळते.

१५. देश विघातक कार्यात भ्रष्टाचारी अग्रेसर.

१६. परकीय आक्रमणाची भिती.

भ्रष्टाचार आणि काळा पैसा निर्मूलन करण्या[illegible] उपाय :

भ्रष्टाचार आणि काळा पैशामुळे [illegible] मुल्यांची अवहेलना केली जाते. समाजात बेईमान [illegible] घुसखोरी करणारे लोक चैनीचे जिवन जगत [illegible] तर इमानदार आणि नैतिकेने वागणारे लोक [illegible] समस्यांना तोंड देत असतात. त्यामुळे वेळोवेळी [illegible] भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशावर बंधने घालण्या[illegible] करण्यात आला. त्यासाठी अनेक समित्यांचे [illegible] आयोगांची स्थापना सुध्दा करण्यात आली. [illegible]

समाजातून, देशातून या समस्येचे उच्चाटन झालेले नाही. या समस्येच्या निर्मुलनासाठी काही उपाय

१.व्यवसायिक लोकांना सुरक्षा देणे, सरकारी कर्मचा—यांना एक स्थिर उत्पन्न पगार दिला जावा.

२.राजकिय कार्यकर्ते, अधिकारी, व्यापारी यांच्या मध्ये इमानदारीची भावना जागृत करणे.

३.समाजामध्ये नैतिक गुणांचे, स्वच्छ चारित्रयाचे आणि व्यवहारिक आदर्शाचे बिजारोपण करणे.

४.भ्रष्टाचाराच्या निर्मूलनासाठी कायद्यामध्ये कठोर शिक्षेची तरतुद करणे.

५.भ्रष्टाचार निर्मूलन विभागाची स्थापणा करणे.

६.समाजातील बेकारी समाप्त करणे.

७.समाजातील गरीबी दुर करण्यासाठी उपाय योजना करणे.

८.अधिका—यांच्या स्वयंम निर्णयास लगाम घालणे.

९.सर्वसामान्य जनतेत भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशा विषयी जागृती निर्माण करणे.

१०.भ्रष्टाचारी लोकांची सार्वजनिक ठिकाणी प्रचार करणे.

११.भ्रष्टाचाराची माहिती देणा—यास संरक्षण देणे.

१२.राजकीय पक्षांना व नेत्यांना देण्यात येणा—या निधीवर नियंत्रण ठेवणे.

१३.सरकारी कर्मचा—यांसाठी एकच आचार संहिता बनविणे.

१४.भ्रष्टाचाराला आळा घालण्यासाठी योजना वध्द रितीने सामाजिक, आर्थिक, कायदेशीर आणि प्रशासकीय उपाय योजना करणे.

१५.सरकारी कर्मचा—यांना निवास, वैद्यकिय सुविधा आणि मुलांच्या शिक्षणाची सुविधा पुरविणे.

अशा प्रकारे भ्रष्टाचार आणि काळ्या पैशामुळे समाजात अत्यंत बिकट स्थिती आज निर्माण झाली आहे. भ्रष्टाचार, काळा पैसा हा समाज व देशासाठी शाप ठरत आहे. देशाच्या विकासातील अडसर ठरत आहे. हा अडसर सर्वांनी मिळून दुर करणे हीच सर्वांची जबाबदारी आहे. त्याशिवाय देश प्रगती करणे, महासत्ता बनने स्वप्नवत वाटते.

47

अंतर्गत सुरक्षिततेच्या दृष्टीने नक्षलवादाचे मोठे आव्हान

प्रा.डॉ.प्रशांत विघे,
राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख,
भ.शि.पाटील महाविद्यालय,परतवाडा, जि. अमरावती

प्रस्तावना :

मएकविसाव्या शतकात भारतीय शासनव्यवस्थेस अंतर्गत सुरक्षिततेच्या दृष्टीने नक्षलवादाने मोठे आव्हान [...] केले असल्याचेफ भारताचे पंतप्रधान डॉ.मनमोहनसिंग [...] जाहीरपणे कबुल केले होते. भारतातील एकुण [...] घटकराज्यांपैकी २१ घटक राज्ये नक्षलवादाने प्रभावित अस[...] गुप्तचर खात्याची माहिती आहे. तर त्यातील २०१० मध्[...] राज्यांमध्ये बिहार, तेलगांणा, सीमांध्रा,ओडीसा, छत्तीस[...] झारखंड, उत्तरप्रदेश, मध्यप्रदेश, पश्चिम बंगाल, महाराष्ट्र [...] राज्यांमधील ८२ जिल्हे ही अतिसंवेदनशिल असल्याचे [...] गृहमंत्रालयाचे म्हणणे आहे. भारतातील एकुण ६४० जिल्ह्यां[...] २३२ जिल्हे, १२ हजार ४७६ पोलिस ठाण्यांपैकी १.[...] पोलीस ठाण्यांच्या हद्दीत ६५,००,००० गावांपैकी १४,[...] गावांमध्ये नक्षलवादी चळवळ प्रभावीत झाली असुन देश[...] एकुण भुभागापैकी ४० टक्के भुभागावर नक्षलवादी अ[...] प्रभाव वाढविण्यास यशस्वी झाले आहेत.[१]

मनक्षलवादफ ही चळवळ किंवा विचार देश[...] राजकीय आणि सामाजिक परिघात प्रचलित झाला, त्याम[...] उत्पत्तीचे स्त्रोत म्हणजे प.बंगालमधील दार्जिलिंग जिल्ह्य[...] मनक्षलबारीफ या गावातून ही चळवळ जमीनदारांतर्फे होण[...] शोषणाच्या विरोधात उभी झाली. ज्या गावातून ही च[...] किंवा विरोध सुरु झाला, त्या गावाच्या नावानेच पुढे ही च[...] नावारुपाला आली आणि त्याला 'नक्षलवाद' असे [...] जाऊ लागले. नक्षलवादाने पुढे चळवळीचे रुप धारण[...] नक्षलवादी चळवळीने माओवादी विचार घेऊन आपली व्[...] देशभरात पसरविली. माओवादाचा शक्ती, संघर्ष, हिंसा[...]

श्री बालाजी संस्थान, देऊळगाव राजा द्वारा संचालित

श्री व्यंकटेश कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

देऊळगाव राजा, जि.बुलढाणा (महा.) पिन–४४३२०४

नॅक पुनर्मूल्यांकन 'ब++' दर्जा प्राप्त

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका (TM)

प्रिंटिंग एरिया

विशेषांक, डिसेंबर–२०१७

भारतीय कृषिक्षेत्रासमोरील आव्हाने व संधी

IMPACT FACTOR 4.002 iijif

संपादक

प्रा.ज्ञानेश्वर विष्णू गोरे

53) महाराष्ट्रातील शेती व्यवसायात महिलांचे योगदान
प्रा.डॉ.निलम एम. छंगाणी, जि. वाशिम ||164

54) स्वामीनाथन आयोग आणि कृषी विकास
प्रा. पांडुरंग हुडेकर, बुलडाणा ||167

55) भारतीय शेतक-यांच्या आत्महत्या – एक ज्वलंत समस्या
प्रा.डॉ.भिमराव प्र. उबाळे, जि.बुलडाणा. ||169

56) भंडारा व गोंदिया जिल्हयातील भात उत्पादकांद्वारे शेती विषयक सल्ला ...
प्रा. सुनिल नामदेवराव ईश्वार, जिल्हा यवतमाळ. ||171

57) ब्रिटीशकालीन भारतीय कृषी संशोधन व अध्ययनाची कार्ये –एक अभ्यास
प्रविण सुरेशराव शिंगणे & डॉ.कल्याणकर पी.एम. फुलंब्री. ||175

58) शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या : शोध आणि बोध
प्रकाशनाथ दत्तात्रय वोरकर, औरंगाबाद. ||179

59) भारतीय कृषीक्षेत्रासमोरील आव्हाने व संधी
प्रा. ज्ञानेश्वर विष्णु गोरे, देऊळगाव राजा, जि. बुलडाणा. ||181

International Multilingual Research Journal

Printing Area

9850203295 | 7588057695

Editor Dr.Bapu G.Gholap

भारत लाखो गावांचा देश आहे. आणि अधिकांश जनता कृषी व्यवसायाशी जुडलेली आहे. असे असले तरी अनेक वर्षांपर्यंत येथील कृशीशी संबंधीत जनता भुखमारीत आलेले जिवन जगत आलेली आहे. भारतासंबंधी हा ग्रह झालेला होता की कृषीशी जोडलेली अर्थव्यवस्था असुनही भारता सारख्या देशात भुखमारीसारखी समस्या सोडवणे कठीण आहे. याचे कारणच हे होते की परंपरागत काळापासून भारताला जुने परंपरागत तंत्रज्ञान, बि बियाने यांचा प्रयोग होत आलेला आहे त्यात सुधारणा करण्याकडे कुणी लक्षच केंद्रीत केले नव्हते अशावेळी एम.एस.स्वामीनाथनच ते पहिले व्यक्ती होते. ज्यांनी सर्वात अगोदर गव्हाच्या एक उत्तम प्रकाराला ओळखले आणि स्विकारले. यातुन भारताच्या अन्नाच्या बाबतीत आत्मनिर्भर बनवले जावू शकले.

संदर्भ:—

१. शेती व्यवसायातील मंदी आणि संधी — प्रा. डॉ. मुकुंदराव गायकवाड .

२. प्रभाव लेख, बदलते वारे — विलास पद्गे .

३. दै. लोकसत्ता, २२ फेब्रु २०१६ .

४. बिगुल दि. २८ एप्रिल २०१७ .

५. राष्ट्रीय शेतकरी आयोग (द्वितीय अहवाल)

६. शेतकऱ्यांसाठी महत्वाचा ''स्वामीनाथन आयोग'' चेतन जोशी लेख, ६ जून २०१७

७. जनसत्ता— किसान आयोग जरूर करो, अधवेश कुमार, १८ डिसें. २०१५ .

❑❑❑

55

भारतीय शेतक—यांच्या आत्महत्या — एक ज्वलंत समस्या

प्रा.डॉ.भिमराव प्र. उबाळे,
समाजशास्त्र विभाग,
संत भगवान बाबा कला महाविद्यालय
सिंदखेड राजा, जि.बुलडाणा.

****

भारत हा कृषी प्रधान देश आहे. भारतात एकून लोकसंख्येच्या ७० ते ७५ टक्के लोक शेतीवर अवलंबून आहेत. भारतीय अर्थव्यवस्था देखिल कृषीवर आधारीत आहे. एकूनच शेती हा भारतीय जिवनाचा कणा आहे. आपल्या निढळाच्या घामाने शेती पिकविणारा शेतकरी हा जगाचा पोशिंदा आहे. तुमच्या आमच्या पोटाची भूक भागविणारा म्हणजे शेतकरी. अगदी प्राचिन काळापासून पिढ्यांन पिढ्या शेती करणारा, शेतीत राबणारा शेतकरी,शेतीला भुमाता मानणारा शेतकरी आज चिंताग्रस्त, गरीब, शेती विषयी अनास्था व प्रसंगी या शेतीमुळेच आत्महत्या करणारा शेतकरी म्हणून सर्वांना ज्ञात बनला आहे. दिवसेंदिवस आत्महत्या करणा—या शेतक—यांचे प्रमाण वाढत आहे. जमिनीतून मोती पिकविणारा, शेतातील पिकावर प्रेम करणारा, आपल्या गुरांवर जिवापाड प्रेम करणारा, रात्रंदिवस कशाची ही भिती न बाळगणारा, निडर, धाडशी, कष्टाळु, जिद्दी असा शेतकरी आधुनिक काळात का हतबल बनला? गरीब का बनत आहे? सर्वात महत्वाचे म्हणजे आत्मघात, आत्मनाश, आत्महत्त्या का करत आहे? या प्रश्नावर सर्वांनी चिंतन करणे आज आवश्यक आहे. शेतकरी संपला, शेतिवरचा शेतक--याचा विश्वास उडाला तर भारतालाच नव्हे तर जगाला अन्ना वाचून मरावे लागेल. कुठल्याही भौतिक प्रगतीसाठी अन्न उत्पादन करणारा शेतकरी ताठ मानेने, सन्मानाने उभा राहणे, तो जगणे आवश्यक आहे.

शेतक–याच्या स्थितीचा सुक्ष्मपणे अभ्यास केल्यास असे लक्षात येते की, आपल्या बायको, मुलांसह स्वत: शेती करणारा, प्रसंगी शेतमजुर लावुन शेती काम करुन घेणा–या शेतक–याचे दैनंदिन उत्पन्न किती आहे? तर ते शुन्य म्हणावे लागेल. कारण कोणतेही पिक पेरल्या नंतर जो पर्यंत ते पिक बाजारपेठेत जात नाही तो पर्यंत शेतक–याच्या हातात पैसा येत नाही. रोज तो कितीही शेतात राबला तरी त्या दिवसाची त्याची मजुरी किती हा संशोधनाचा विषय आहे. नोकरदाराला महिण्याला पगार मिळतो, मजुराला दैनिक किंवा आठवड्याला मजुरी मिळते परंतु हा नियम जगाच्या पोशिंद्यासाठी लागू नाही.

शेतक–यांच्या आत्महत्तेचे सत्र ब–याच दिवसापासून सुरु आहे. परंतु १९९० मध्ये प्रसिध्द इंग्रजी वर्तमानपत्र ''द हिंदू'' मध्ये सर्वप्रथम पी.साईनाथन यांनी शेतक–यांच्या आत्महत्ते संदर्भात माहिती प्रकाशित केली. त्यानंतर सर्व भारतातून शेतकरी आत्महत्ते संदर्भात वर्तमानपत्रात बातम्या येणे सुरु झाले. सुरुवातीस आत्महत्त्या करणारा शेतकरी हा महाराष्ट्रातील कापुस उत्पादक शेतकरीच फक्त आत्महत्त्या करतो हा गैरसमज सर्वांचा होता. परंतु कापसासह अन्य नगदी पिके घेणा–या शेतक–यांचे आत्महत्त्येंचे शेकडा प्रमाण खुप जास्त आहे. यामध्ये फक्त गरीबच नाही तर सर्व स्थरातील शेतक–यांचे आत्महत्तेचे प्रमाण ब–याच मोठ्या प्रमाणावर वाढलेले दिसून येते.

१९०९ मध्ये भारतात १७३६८ शेतक–यांनी आत्महत्त्या केल्या. सर्वात जास्त आत्महत्त्या महाराष्ट्र, कर्नाटक, आंध्रप्रदेश, मध्यप्रदेश आणि छत्तीसगड मध्ये झाल्या आहेत. या पाच राज्यामध्ये १०७६५ म्हणजेच ६२ टक्के आत्महत्त्यांची नोंद झालेली आहे. १९९१ ते २००१ च्या जनगणनेच्या तुलनात्मक आकडेवारी नुसार असे स्पष्ट होते की, देशातील शेतक–यांची संख्या दिवसेंदिवस कमी होत आहे. २००१ च्या जणगणनेनुसार मागील १० वर्षात ७० लाख शेतक–यांनी शेती करणे बंद केले आहे. २०११ च्या आकडेवारी नुसार महाराष्ट्र, कर्नाटक, आंध्रप्रदेश, मध्यप्रदेश आणि छत्तीसगड या पाच राज्यामध्ये १५३४ शेतक–यांनी आत्महत्त्या केलेल्या आहेत अ... देशामध्ये प्रत्येक महिण्याला ७० पेक्षा जास्त ... आत्महत्त्या करतात. महाराष्ट्रातील आजपर्यंत ... शेतकरी आत्महत्तेंचा आकडा ५० हजारापेक्षा ... आहे. त्यामुळे शेतकरी आत्महत्त्या हि देशासमोर ... ज्वलंत समस्या बनली आहे.

महाराष्ट्रातील शेतक–यांच्या वर्षनिहाय आत्महत्त्या

अ.क्र.	वर्ष	शेतकरी आत्महत्तेंची संख्या
१	२००७	४२३८
२	२००८	३८०२
३	२००९	२८७२
४	२०१०	३१४१
५	२०११	३३३७
६	२०१२	३७८६
७	२०१३	३१४६
८	२०१४	४००४
९	२०१५	४२९१

अशा प्रकारे महाराष्ट्रासह देशातील शेतकरी आत्महत्त्यांचा आकडा दिवसेंदिवस वाढत आहे. शासनासह, स्वयंसेवी संस्था आणि प्रत्येकाने स्वत:स जसे शक्य होईल तसे या आत्महत्तेच्या संदर्भात संशोधन, अभ्यास करुन या समस्येवर उपाययोजना करणे देशाच्या भविष्य काळासाठी अत्यंत आवश्यक ठरणार आहे. त्यापैकी काही उपाययोजना.

१. शेतीचे निसर्गावरील अवलंबित्व कमी करणे.

२. शेतीसाठी बारामाही पाणी पुरवठ्याची सोय करणे.

३. शेतीसह पूर्ण वेळ विज उपलब्ध करुन देणे.

४. शेती मालाला हमी भाव देणे.

५. शेती कर्जासाठी कमीत कमी व्याजदरात बँक कर्ज देणे.

६. गावठी सावकारांच्या दडपशाहीवर बंधने घालणे.

७. शेती पुरक व्यवसायासाठी दिर्घ मुदतीची कर्ज देणे.

८. खते, किटक नाशके, बि बियाणे यांच्या किंमती नियंत्रणात ठेवणे.

[illegible]

[illegible] कृषिक्षेत्रासमोरील आव्हाने व सं[illegible]

[illegible]

-5303

GOLDEN JUBILEE YEAR
1967-2017

UGC Jr.No.43053

श्री बालाजी संस्थान, देऊळगाव राजा द्वारा संचालित

व्यंकटेश कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

देऊळगाव राजा, जि.बुलढाणा (महा.) पिन-४४३२०४

नॅक पुनर्मूल्यांकन 'ब++' दर्जा प्राप्त

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका (TM)

विशेषांक, डिसेंबर-२०१७

भारतीय कृषिक्षेत्रासमोरील आव्हाने व संधी

IMPACT FACTOR 4.002

संपादक
प्रा.ज्ञानेश्वर विष्णू गोरे

[illegible] शेती व्यवसायात महिलांचे योगदान
[illegible] एम. छंगाणी, जि. वाशिम ||164

[illegible] आयोग आणि कृषी विकास
[illegible] हुडेकर, बुलडाणा ||167

[illegible] शेतक-यांच्या आत्महत्या – एक ज्वलंत समस्या
[illegible]राव प्र. उबाळे, जि.बुलडाणा. ||169

[illegible] व गोंदिया जिल्ह्यातील भात उत्पादकांद्वारे शेती विषयक सल्ला ...
[illegible] नामदेवराव ईश्वार, जिल्हा यवतमाळ. ||171

[illegible]कालीन भारतीय कृषी संशोधन व अध्ययनाची कार्ये –एक अभ्यास
[illegible] सुरेशराव शिंगणे & डॉ.कल्याणकर पी.एम. फुलंब्री. ||175

[illegible]च्या आत्महत्या : शोध आणि बोध
[illegible] दत्तात्रय वोरकर, औरंगाबाद. ||179

[illegible] कृषीक्षेत्रासमोरील आव्हाने व संधी
[illegible] विष्णु गोरे, देऊळगाव राजा, जि. बुलडाणा. ||181

International Multilingual Research Journal

printing Area

9850203295 7588057695

Editor Dr.Bapu G.Gholap

[illegible] अनेकांना
[illegible] आहे असे असतो
[illegible] मनभाव उपाय
[illegible] आहे
[illegible] की कृषीला
[illegible] देशात
[illegible] आहे याने
[illegible] भारताला
[illegible] यांचा प्रयोग होत
[illegible] कडे कुणी लक्ष
[illegible] एम.एस.स्वामीनाथनच
[illegible] सर्वांत अगोदर
[illegible] ओळखले आणि स्विकारले.
[illegible] बाबतीत आत्मनिर्भर बनवले

[illegible] व्यवसायातील मंदी आणि संधी – [illegible] गायकवाड .
[illegible] लेख. बदलते वारे – विलास [illegible]
[illegible] लोकसत्ता. २२ फेब्रु २०१६ .
[illegible] दि. २८ एप्रिल २०१७ .
[illegible] शेतकरी आयोग (द्वितीय अहवाल)
[illegible] शेतकऱ्यांसाठी महत्वाचा 'स्वामीनाथन [illegible] चेतन जोशी लेख. ६ जून २०१७
[illegible] – किसान आयोग जरूर करो, [illegible] कुमार, १८ डिसे. २०१५ .

□□□

55

भारतीय शेतक—यांच्या आत्महत्या – एक ज्वलंत समस्या

प्रा.डॉ.भिमराव प्र. उबाळे,
समाजशास्त्र विभाग,
संत भगवान बाबा कला महाविद्यालय
सिंदखेड राजा, जि.बुलडाणा.

****

भारत हा कृषी प्रधान देश आहे. भारतात एकून लोकसंख्येच्या ७० ते ७५ टक्के लोक शेतीवर अवलंबून आहेत. भारतीय अर्थव्यवस्था देखिल कृषीवर आधारीत आहे. एकूनच शेती हा भारतीय जिवनाचा कणा आहे. आपल्या निढळाच्या घामाने शेती पिकविणारा शेतकरी हा जगाचा पोशिंदा आहे. तुमच्या आमच्या पोटाची भूक भागविणारा म्हणजे शेतकरी. अगदी प्राचिन काळापासून पिढ्यांन पिढ्या शेती करणारा, शेतीत राबणारा शेतकरी,शेतीला भुमाता मानणारा शेतकरी आज चिंताग्रस्त, गरीब, शेती विषयी अनास्था व प्रसंगी या शेतीमुळेच आत्महत्या करणारा शेतकरी म्हणून सर्वांना ज्ञात बनला आहे. दिवसेंदिवस आत्महत्या करणा—या शेतक—यांचे प्रमाण वाढत आहे. जमिनीतून मोती पिकविणारा, शेतातील पिकावर प्रेम करणारा, आपल्या मुलांवर जिवापाड प्रेम करणारा, रात्रंदिवस कशाची ही भिती न बाळगणारा, निडर, धाडशी, कष्टाळु, जिद्दी असा शेतकरी आधुनिक काळात का हतबल बनला? गरीब का बनत आहे? सर्वात महत्वाचे म्हणजे आत्मघात, आत्मनाश, आत्महत्या का करत आहे? या प्रश्नावर सर्वांनी चिंतन करणे आज आवश्यक आहे. शेतकरी संपला, शेतिवरचा शेतक—याचा विश्वास उडाला तर भारतालाच नव्हे तर जगाला अन्ना वाचून मरावे लागेल. कुठल्याही भौतिक प्रगतीसाठी अन्न उत्पादन करणारा शेतकरी ताठ मानेने, सम्मानाने उभा राहणे, तो जगणे आवश्यक आहे.

शेतक—याच्या स्थितीचा सुक्ष्मपणे अभ्यास केल्यास असे लक्षात येते की, आपल्या बायको, मुलासह स्वत: शेती करणारा, प्रसंगी शेतमजुर लावून शेती काम करुन घेणा—या शेतक—याचे दैनंदिन उत्पन्न किती आहे? तर ते शुन्य म्हणावे लागेल. कारण कोणतेही पिक पेरल्या नंतर जो पर्यंत ते पिक बाजारपेठेत जात नाही तो पर्यंत शेतक—याच्या हातात पैसा येत नाही. रोज तो कितीही शेतात राबला तरी त्या दिवसाची त्याची मजुरी किती हा संशोधनाचा विषय आहे. नोकरदाराला महिण्याला पगार मिळतो, मजुराला दैनिक किंवा आठवड्याला मजुरी मिळते परंतु हा नियम जगाच्या पोशिंद्यासाठी लागू नाही.

शेतक—यांच्या आत्महत्तेचे सत्र ब—याच दिवसापासून सुरु आहे. परंतु १९९० मध्ये प्रसिध्द इंग्रजी वर्तमानपत्र ''द हिंदू'' मध्ये सर्वप्रथम पी.साईनाथन यांनी शेतक—यांच्या आत्महत्ते संदर्भात माहिती प्रकाशित केली. त्यानंतर सर्व भारतातून शेतकरी आत्महत्ते संदर्भात वर्तमानपत्रात बातम्या येणे सुरु झाले. सुरुवातीस आत्महत्या करणारा शेतकरी हा महाराष्ट्रातील कापुस उत्पादक शेतकरीच फक्त आत्महत्या करतो हा गैरसमज सर्वांचा होता. परंतु कापसासह अन्य नगदी पिके घेणा—या शेतक—यांचे आत्महत्त्येचे शेकडा प्रमाण खुप जास्त आहे. यामध्ये फक्त गरीबच नाही तर सर्व स्थरातील शेतक—यांचे आत्महत्तेचे प्रमाण ब—याच मोठ्या प्रमाणावर वाढलेले दिसून येते.

१९०९ मध्ये भारतात १७३६८ शेतक—यांनी आत्महत्या केल्या. सर्वात जास्त आत्महत्या महाराष्ट्र, कर्नाटक, आंध्रप्रदेश, मध्यप्रदेश आणि छत्तीसगड मध्ये झाल्या आहेत. या पाच राज्यामध्ये १०७६५ म्हणजेच ६२ टक्के आत्महत्त्यांची नोंद झालेली आहे. १९९१ ते २००१ च्या जनगणनेच्या तुलनात्मक आकडेवारी नुसार असे स्पष्ट होते की, देशातील शेतक—यांची संख्या दिवसेंदिवस कमी होत आहे. २००१ च्या जणगणनेनुसार मागील १० वर्षात ७० लाख शेतक—यांनी शेती करणे बंद केले आहे. २०११ च्या आकडेवारी नुसार महाराष्ट्र, कर्नाटक, आंध्रप्रदेश, मध्यप्रदेश आणि छत्तीसगड या पाच राज्यामध्ये १५३४ शेतक—यांनी आत्महत्या केलेल्या आहेत. अ... देशामध्ये प्रत्येक महिण्याला ७० पेक्षा जास्त ... आत्महत्या करतात. महाराष्ट्रातील आजपर्यं... शेतकरी आत्महत्तेचा आकडा ५० हजारपेक्षा ... आहे. त्यामुळे शेतकरी आत्महत्या हि देशाम... ज्वलंत समस्या बनली आहे.

महाराष्ट्रातील शेतक—यांच्या वर्षनिहाय आत्मह...

अ.क्र.	वर्ष	शेतकरी आत्महत्तेची संख्या
१	२००७	४२३८
२	२००८	३८०२
३	२००९	२८७२
४	२०१०	३९८१
५	२०११	३३३७
६	२०१२	३७८६
७	२०१३	३१४६
८	२०१४	४००४
९	२०१५	४२९१

अशा प्रकारे महाराष्ट्रासह देशातील शेतक... आत्महत्त्यांचा आकडा दिवसेंदिवस वाढत आहे. शासनासह, स्वयंसेवी संस्था आणि प्रत्येकाने स्वत:... जसे शक्य होईल तसे या आत्महत्तेच्या संदर्भा... संशोधन, अभ्यास करुन या समस्येवर उपाययोजना करणे देशाच्या भविष्य काळासाठी अत्यंत आवश्यक ठरणार आहे. त्यापैकी काही उपाययोजना.

१. शेतीचे निसर्गावरील अवलंबित्व कमी करणे

२. शेतीसाठी बारामाही पाणी पुरवठ्याची सो... करणे.

३. शेतीसह पूर्ण वेळ विज उपलब्ध करु देणे.

४. शेती मालाला हमी भाव देणे.

५. शेती कर्जासाठी कमीत कमी व्याजदरा बँक कर्ज देणे.

६. गावठी सावकारांच्या दडपशाहीवर बंध घालणे.

७. शेती पुरक व्यवसायासाठी दिर्घ मुदतीचे कर्ज देणे.

८. खते, किटक नाशके, बि बियाणे यांच्या किंमती नियंत्रणात ठेवणे.

IMPACT FACTOR

CHRONICLE OF HUMANITIES AND CULTURAL STUDIES

PACT OF GLOBALIZATION ON

DEPA

LATE DATTATRA

NANDGAON P

30.

जागतिकीकरण आणि ग्रामिण समाज

प्रा. डॉ. बि. पि.उवाळे
(समाज शास्त्र विभाग)
संत भगवान बाबा कला
महाविद्यालय सिंदखेड राजा जिल्हा बुलडाणा
मो. ९९२१८३२९९४

[illegible] म्हणजे स्थानिक वस्तुंची किंवा घडामोडीची जागतिक स्तरावर स्थानांतरणाची प्रक्रिया [illegible] उपयोग बहुधा आर्थिक जागतिकीकरणाच्या संदर्भात केला जातो. त्यात व्यापार विदेशी [illegible] आणि तंत्रज्ञान यांच्या प्रसाराच्या माध्यमाने राष्ट्रीय अर्थव्यवस्थेला आंतरराष्ट्रीय [illegible] जाते.

[illegible] सुमारास जागतिकीकरणास सुरुवात झाली. या काळात देशावरचे विदेशी कर्ज एवढे [illegible] बँक , आंतरराष्ट्रीय नाणे निधी या खासगी संघटनांनी भारताला आणखी कर्ज देणे [illegible]ण्यासाठी भारतावर काही अटी लादल्या या अटिमध्ये भारताने आपल्या अर्थव्यवस्थेमध्ये [illegible] बदल करुन तिला विदेशी कंपण्यासाठी खुले करणे समाविष्ट होते. अर्थव्यवस्थेमधिल या [illegible] सुधारणा म्हटले आहे. त्यात जागतिकीकरणा सोबतच उदारीकरण व खाजगीकरण यांचा सुध्दा [illegible] खा.उ.जा. धोरण असे संबोधले जाते.

[illegible] म्हणजे अर्थव्यवस्थेतील शासकीय हस्तक्षेप व नियंत्रण कमी करण्याकडे कल असणा-या [illegible] करणारी प्रक्रीया होय. या प्रक्रियेत अर्थव्यवस्थेमधील खासगी क्षेत्राना आधिक सहभागी [illegible] सामान्यपणे या धोरणामध्ये उंद्योग धंद्याच्या खासगी करणावर भर देण्यात येतो. एखाद्या [illegible] जागतीक अर्थकारणाशी सलग्न करणे जोडुन देणे म्हणजे त्या देशाच्या अर्थव्यवस्थेचे [illegible] भारताच्या संदर्भात सांगावयाचे झाल्यास जागतिकीकरण करण्यासाठी पुढील बाबाची पुर्तता [illegible].

- [illegible] गुतवणुकिसाठी अर्थव्यवस्थेचे दारे उघडणे व त्याच्या मार्गातील सर्व अडथळे दुर करणे.
- [illegible]ट्रीय कंपन्याच्या प्रवेशातील अडसर दुर करणे.
- [illegible] कपन्याना परकीय कंपन्याबरोवर सहयोग करावयास परवानगी देणे.
- [illegible]वरील बंधणे सैल करणे.
- [illegible] गुंतवणुक करण्यास भारतीय कंपन्याना परवानगी देणे.
- [illegible]वाढीसाठी प्रोत्सहणा ऐवजी विनिमय दरात सुधारणा करणे.

[illegible]ची प्रक्रीया :-

[illegible]करणाचा अर्थ म्हणजे संपुर्ण जगाची एक मोठया बाजारपेढेत रुपांतरीत होण्याची प्रक्रिया होय. [illegible] तसेच भांडवल आणि श्रम यांच्या व्यापारावरील निर्बंध उठवून जागतिक पातळीवर व्यापार [illegible] येण्याची प्रक्रिया यात सामावलेली आहे. ही संज्ञा अलिकडे लोकप्रिय झाली असली तरी ही [illegible] शतकापास सुरु झाली. भांडवलशाहीची वाढ, उपलब्ध नागरी दळणवळण, टेलीग्रामपासून ते २० [illegible] उपलब्ध हवाई मार्ग, दुरध्वनी संगणक, बहुराष्ट्रीय कंपन्या, व्यापार आणि गुंतवणुकीवरील निर्बंध [illegible] लवचिकतेतून जागतिकीकरण सुरु झाले. २०व्या शतकाच्या उत्तरार्धात आणि २१ व्या शतकाच्या [illegible] माहीती, तंत्रज्ञान, इंटरनेट आणि सेवांचा व्यापार जागतिक पातळीवर खुला झाल्याने [illegible]करणाच्या प्रक्रीयेने वेग घेतला.

[illegible]तिकीकणाच्या समर्थकाच्या मते, अविकसीत आणि विकसनशिल देशांच्य आर्थिक विकासाला गति प्राप्त [illegible] विकसित देश आणि बहुराष्ट्रीय कंपन्या गरीब देशात मोठी भांडवल गुंतवणुक करीत आहेत. अध्यावत [illegible] प्रवाह मागास राष्ट्राकडे जातांना दिसत आहे. जागतिकीकरणाच्या धेरणातून दक्षिण-पुर्व आशियाई देश [illegible] यांनी विकास संपादण केल्याचे दिसून येत आहे. जागतिकीकरणा अंतर्गत उदारीकरण,

 ISSN: 2454-5503
Impact Factor: 3.012 (IIJIF)

आणि भारतीय श्रमबाजारपेठ	प्रा. स्वाती एम. उगेमुगे	153
आणि भारतीय शेती : एक दृष्टीक्षेप	डॉ. बळीराम प. अवचार	156
ग्रामीण समुदायावरील प्रभाव : एक अध्ययन	प्रा. सविता महाजन	160
ग्रामीण समाजावरील प्रभाव : एक समाजशस्त्रीय	प्रा. जयश्री घुगे	164
नावर जागतिकीकरणाचा प्रभाव	प्रा. सागर बडगे	168
चा भारतीय कृषी क्षेत्रावर होणारा परिणाम	डॉ. विजय नागरे	172
चा कृषी क्षेत्रावर पडलेला प्रभाव	प्रा. होमराज टी. रोठाड	176
चा भारतीय ग्रामीण सामाजिक जीवनावरील प्रभाव	प्रा. प्रदिप ल.अंबोरे	180
चा भारतीय शेती व्यवसायावर परिणाम	डॉ. श्रीनिवास पिलगुलवार	182
ग्रामीण भारतावरील परिणाम	प्रा. अस्मिता आर. ढोंबरे	188
चे ग्रामीण समाज संरचनेवर होणाऱ्या परिणामाचे अध्ययन	डॉ.सुधा मु. खडके (कडू)	191
आणि जागतिक श्रमशक्ती	डॉ. स्वराली चं. कुलकर्णी	196
चा भारतीय शेतीवर प्रभाव	प्रा. मनोहर रा. चौधरी	200
आणि ग्रामिण समाज	डॉ. बि. पि.उबाळे	204
चा भारतीय कृषी क्षेत्रावरील परीणाम	प्रा.अनिल बि.वानखडे	207
आणि ग्रामीण जीवनावर प्रभाव	प्रा. दामोदर दुधे	209
जागतिकीकरण व भारतीय शेतीवरील परिणाम	प्रा.सुजाता आर.नाईक (गवई)	211
जागतिकीकरणाचा ग्रामीण व आदिवासी कामगारावरील परिणाम स्त्रीय अध्ययनाचा नवा संदर्भ	डॉ. आनंद वनकर	216
जागतिकीकरणाचा भारतावरील प्रभाव - एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	प्रा. अमरिष एस. गावंडे	220
जागतिकीकरणाचा भारतीय शेतीवरील परीणाम	डॉ. सचिन ज. होले, डॉ. एस. एस. सोमवंशी	225
जागतिकीकरण आणि ग्रामीण स्त्री	प्रा. पुरुषोत्तम आर. बांडे	228
जागतिकीकरणाचे भारतीय शेतीवरील परिणाम	प्रा. नंदकिशोर उ.राऊत	232
जागतिकीकरणाचा ग्रामीण समाजावरील प्रभाव ...	डॉ. छाया नेम्मानीवार	236
जागतिकीकरण - ग्रामीण समाज जीवन	प्रा. दिपक सां.देशमाने	240
पर्यावरण-हास व मानवी आरोग्य : एक ज्वलंत समस्या	प्रा. राजेश पां. मेश्राम	244
जागतिकीकरणाचा ग्रामीण समाजावर पडलेला प्रभाव : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	डॉ.बी.एच.किर्दक	246
जागतिकीकरणाचे सामाजिक, व्यवसायिक व राजकीय घटकांना प्रभावीत करणारे घटक	प्रा. राजेश ब्राम्हणे	248
जागतिकीकरणाचा ग्रामीण भागावर झालेल्या परिणामाचे अध्ययन	डॉ. विशाखा जगन्नाथ डेरे	251

ISSN: 2454-550..
Impact Factor: 3.012 (IIJIF

खाजगीकरण तंत्रज्ञानात्मक क्रांती, बहुराष्ट्रीय कंपन्या, अंतरराष्ट्रीयकरण, राष्ट्र, राज्याचा-हास, कल्यानकारी राज्याचा -हास, बाजारपेठांचे सार्वभौमत्व, बहुसारकृतीकवाद असेही प्रवाह सुरु झाले आहेत.

गाव पातळीवरील व्यवहारात प्रत्येक माणुस इतर कोणत्याही व्यक्तीकडून आपल्याला गरजेची असलेली वस्तु व सेवांची कोणत्याही आडकाठीशिवाय देवणघेवाण करु शकत असे त्याच पध्दीने एका देशात निर्माण होत असलेल्या वस्तु, सेवा आणि मनुष्यबळ यांची देवाणघेवाण कोणत्याही आडकाठीशिवाय जगभरात कोठेही होवु शकणे यालाच खरे जागतिकीकरण म्हणता येईल.

ग्रामीण सामाजीक जिवणावर जागतिकीकरणाचा झालेला परीणाम

जागतिकीकरण ही बहुआयागी संकल्पना आहे. जागतिकीकरणाचा परीणाम जगातील प्रत्येक देशाच्या नागरी, ग्रामिण व अतिदुर्गम भागात राहणा-या लोकांवर कोणत्याना कोणत्या स्वरुपात झालेला आहे. जागतिकीकणाचे सर्वच परीणाम सर्वासाठीच फलदायी आहेत असे नाही. व सर्वच परीणम वाईट आहेत असेही आपणास म्हणता येणार नाही. ग्रामिण सामाजीक जिवनावर जागतिकीकरणाचे झालेले परीणाम पुढील प्रमाणे सांगता येतील.

१) **कुटुंब व्यवस्था :-**

जागतिकीकरणाचा भारतीय संयुक्त कुटुंब व्यवस्थेवर परीणाम होवून विभक्त कुटुंबाचे प्रमाण वाढले आहे. खेड्यातील लोक रोजगाराच्या निमिताने शहराकडे स्थलांतरीत झाल्यामुळे विभक्त कुटुंबाचे प्रमाण वाढले आहे. सयुक्त कुटुंबाचा-हास होण्यास जागतिकीकरण कारणीभूत ठरले आहे.

अ) **लहाण मुलांचे संगोपण :-**

विभक्त कुटुंबामुळे पतीपत्नी नोकरीच्या निमिताने किंवा कामासाठी दिवसभर घराबाहेर जात असल्यामुळे लहाण बालकांचे संगोपण व सामाजि- करण करण्याचा गंभिर प्रश्न आज निर्माण झालेला आहे. लहाण बालकांचे संगोपण व सामाजीकरण करण्याचा गंभिर प्रश्न आज निर्मान झालेला दिसतो. घरात सांभाळणारे कुनिच नसल्यामुळे मुले वाममार्गाला लागण्याचे प्रमाण सुध्दा वाढलेले आहे. त्यातूनच बालगुन्हेगारीचा प्रश्न समाजात निर्माण झालेला आहे. संयुक्त कुटुंबात जबाबदारीचे विभाजन होते. व प्रत्येक कुटुंब सदस्याकडे लक्ष्य पुरविले जाते होते. परंतु आज जागतिकीकरणामुळे हा प्रश्न समाजासमोर आलेला आपणास दिसून येतो.

आ) **तरुण वर्ग :-**

जागतिकीकरणामुळे खेडयातील तरुणाला आता खेडयात काम मिळणे मुश्कील झाले आहे.यांत्रीकीकरणामुळे शेतीतील जास्तीत जास्त काम यंत्रामार्फत केले जातात. तसेच शिक्षणाचे प्रमाण वाढले परंतु त्या प्रमाणात शासकीय नोक-याचे प्रमाण अत्यंत किमी असल्यामुळे समाजात छुपी बेरोजगारी व सुशिक्षीत बेकरांचे प्रमाण सुध्दा खुप वाढले आहे. खेड्यातील तरुण रोजगारासाठी शहरात स्थलांतरीत होण्याचे प्रमाण वाढले आहे.

इ) **वृध्दांचे प्रश्न :-**

जागतिकीकरणामुळे विभक्त कुटुंब व्यवस्था, तरुणाचे कामासाठी व नोकरीसाठी शहरात स्थलांतर यामुळे खेडयात फक्त वयस्कर व म्हातारे व्यक्तीच जास्त प्रमाणात दिसून येतात. वृध्दत्वामुळे शारीरीक दुर्बलता येते आणि त्यातून अनेक प्रश्न या वृध्दासमोर आ वासुन असलेले आपण बघत आहोत. त्यातूनच ग्रामिण भागात सुध्दा वृध्दाश्रम सुरु झालेले आपणास दिसून येतात.

ई) **विवाह :-**

जागतिकीकरणामुळे विवाह संस्थेत मोटया प्रमाणावर परीवर्तन झालेले आहे.आईवडीलांनी ठरवून केलेल्या विवाहा पेक्षा प्रेम विवाहाचे प्रमाण आज वाढलेले दिसते बरेच मुले- मुली पळून जावून लग्न करतात. एकंदरीत पाश्चिमात्य संस्कृतीचा परीणाम त्यांच्यावर मोठया प्रमाणात झालेला दिसतो त्यातून घटस्फोटाचे प्रमाण वाढलेले दिसते. पती पत्नीचे अनेक प्रकरणे न्यायप्रविष्ट सुध्दा झालेले आपणास दिसून येतात. हुंडयाचे प्रमाण खुप वाढलेले आहे. अपत्याचे प्रमाण अत्यंत कमी झाल्यामुळे स्त्री-पुरुष प्रमाण ग्रामीण भागात सुध्दा विषम झाले आहे. विवाहाचे वय सुध्दा वाढले आहे. विवाहा सारख्या मूलभूत समजल्या जाणा-या विवाह संस्थेवर अशा पध्दतीचे जागतिककरणाचे परीणाम झाले आहे.

ISSN: 2454-5503
Impact Factor: 3.012 (IIJIF)

[illegible] संबंध :-

जागतिकीकरणामुळे स्त्री-पुरुष संबंधात खुप मोठया प्रमाणावर परीवर्तन झालेले आहे. स्त्रीयांवरील प्राचीन [illegible] सैल झाली आहे. पत्येक क्षेत्रात स्त्री-पुरुषांच्या खाद्याला खांदा लावून काम करतांना दिसुन येत [illegible] स्त्री-पुरुष समानतेचे वारे आज समाजात मोठया प्रमाणात वाहत असलेले दिसून येतात. स्त्रीही [illegible] झाल्यामुळे तिच्यावरील अन्याय अत्यचारात घट झालेली दिसून येत आहे. हे खरे असले तरी स्त्री [illegible] बलात्कार या सारख्या गुन्हात वाढ झालेली दिसून येते.

[illegible] :-

जागतिकीकरणामुळे जग अत्यंत जवळ आले आहे. जातीयता नष्ट झाली असे आपण म्हणत असलो तरी [illegible] सैल झाल्या सारखे वाटते परंतु आज जातिय भावणा अत्यंत प्रबळ झाल्या आहे. जातीय भावणा दुस-[illegible] व्देश तिरस्कार मोठया प्रमाणात वाढत आहे. अगोदरच श्रीमंत असलेल्या जाती श्रीमंत होत आहे. तर [illegible] जाती अधिक गरीब होत आहेत. दळणवळणाच्या व संर्पकाच्या आधुनिक साधणामुळे एका ठिकाणी एका [illegible] झालेले अन्याय सर्व दुर लगेच कळत असल्यामुळे जातीय दंगली जाळपोळ मोठया प्रमाणावर घडत [illegible] जातीय भावना आज ग्रामिण समाजात सुध्दा अत्यंत प्रबळ होत आहे.

[illegible] :-

जागतिकीकरणामुळे जागतिक भाषांचा प्रभाव ग्रामिण भागावर पडतांना दिसून येतो. अनेक बोली भाषांचा [illegible] जातींना विसर पडत चाललेला आहे. इंग्रजी सारखी भाषा शिकण्याकडे जास्त लोकांचा कल असलेला [illegible] येतो. त्यातुनच इंग्रजी कॉनव्हेट, इंग्रजी शाळांचे प्रस्त ग्रामिण रामाजात झपाटयाने वाढत आहे. कुठल्याही [illegible] च्या व्यक्तीला आपला पाल्य इंग्रजी शाळेतच टाकण्याचा आग्रह करतांना दिसून येतात.

माहीती तंत्रज्ञानाच्या क्रांतीमुळे लोकांच्य ग्राहकवादाच्या प्रभावातून नव समाज अकार घेत आहे. [illegible] च्या सास्कृतीक आकृतीबंध बदललेला असून पाश्चिमात्य कपडे दागिणे, चायनिज अन्य, फ्रेंच व्हीस्की, [illegible] पॉप, संगीत या गोष्टी नित्याच्या परीचयाच्या झालेल्या आहेत. जागतिकीकरणाचा स्पष्ट अविष्कार [illegible] व्यापार, वस्तु आणि विनीमय गुंतवणुक या क्षेत्रातील आर्थिक प्रक्रियेमध्ये दिसून येतो. अनेक लघु [illegible] अडचणीत सापडले आहे. अनेकांचे व्यवसाय बंद पडले मोठया उद्योग धंद्याशी स्पर्धा न करता [illegible] बंद पडले आहे. स्थानीक उद्यागांचे दिवाळे निघाले असले तरी लोकांची क्रय शक्ती वाढल्यामुळे लोक [illegible], कपडे, इलेक्ट्रानीक वस्तु, आणि इतर गोष्टी जास्त प्रमाणावर खरेदी करु लागले आहे. त्यातून या क्षेत्रात [illegible] रोजगार व रोजगाराच्या संधी निर्माण झाल्या आहते.

अशा प्रकारे जागतिकीकरणाचा ग्रामिण सामाजिक जिवनावरील प्रभाव दिसून येतो.

□□□

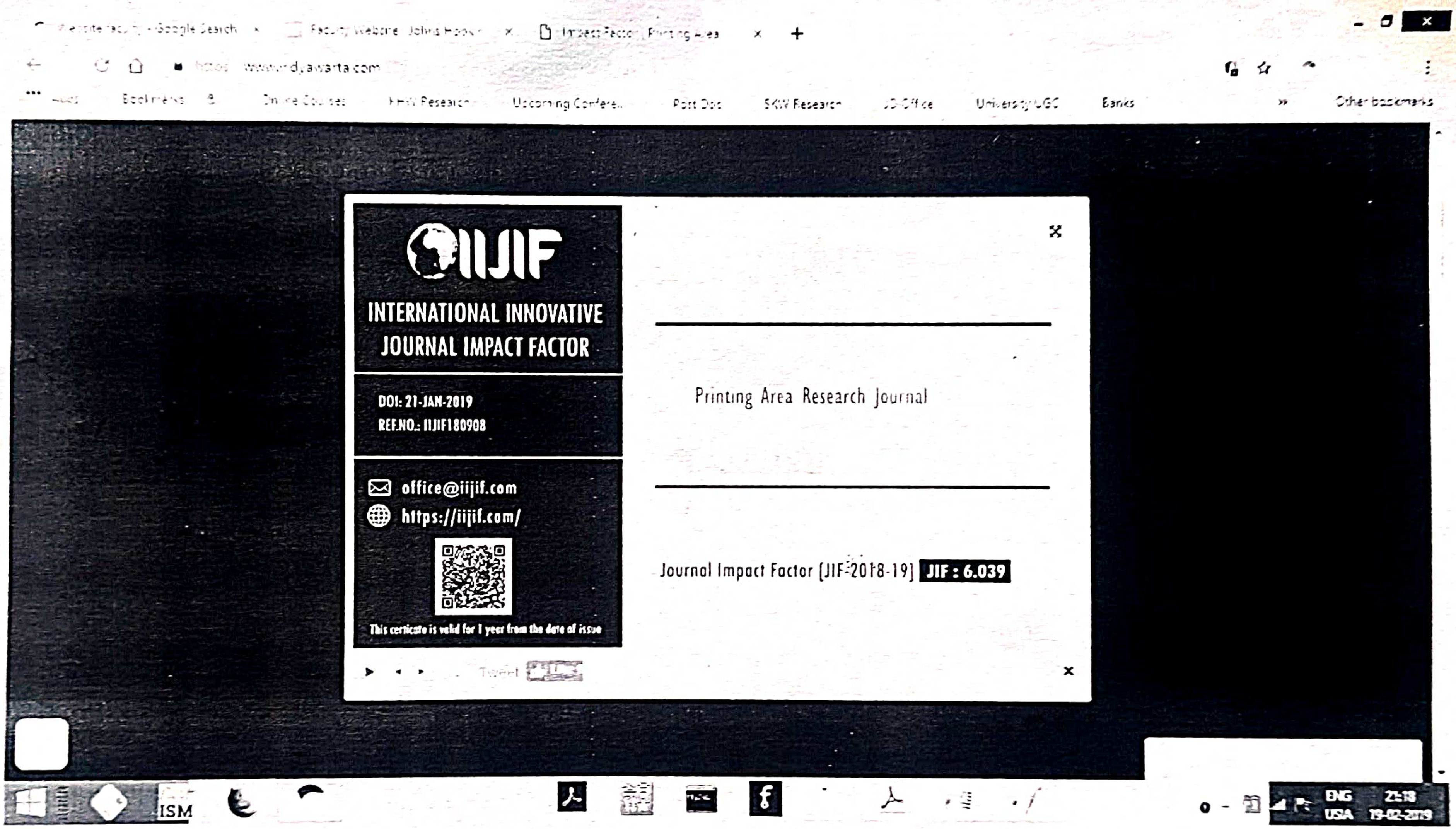
INTERNATIONAL INNOVATIVE JOURNAL IMPACT FACTOR
DOI: 21-JAN-2019
REF.NO.: IIJIF180908
office@iijif.com
https://iijif.com/
This certificate is valid for 1 year from the date of issue
Printing Area Research Journal
Journal Impact Factor [JIF-2018-19] JIF : 6.039
ENG USA 21:18 19-02-2019

A decision-making perspective. Human Relations 59(9): 1179–1212.

2. Mani V. Work Life Balance and Women Professionals. Global Journal of Management and Business Research Interdisciplinary 2013; 13(5): 2013.

3. Shiva G. A study on Work Family Balance and Challenges faced by working women. IOSR Journal of Business and Management 2013; 14(5): 1-4.

4. Gayathri N, Karthikeyan P. A Review on Green Human Resource Management with Exclusive Allusion to Green Work Life Balance.

5. International Research Journal of Business and Management 2013; 5: 40-45. Padma S, Sudhir Reddy M. Impact of Child care responsibility on Work Life Balance (WLB) of School Teachers. International Journal of Advanced Research in Business Management and Administration 2013; 1(1).

6. Gayathri N, Karthikeyan P. Work life blance in India–A social responsibility or a competitive tool. International Research Journal of Business and Management 2013; 1: 103109.

7. Singh S. Work Life Balance: A Literature Review. Global Journal of Commerce & Management Perspective 2013; 2(3): 84-91.

8. Vijayalakshmi, Navneetha. Work Life Balance of Women Faculty working in Educational Institutions: issues and problems. International Journal of Research in Commerce, Economics and Management 2013; 3(4): 73-75

❑❑❑

06

Women Empowerment and Politics

Prof. Dr. Sangeeta Kishor Walse,
Sant Bhagwanbaba Arts College,
Sindhkhedraja, District- Buldana

****

Though politics, one of the main influential forces in the life of the nation, has earned a bad name in public perceptions, it continues to be the most powerful means of socioeconomic transformation. There has been a consistent talk heard on women empowerment. Often, the issue is raised in the State Assemblies and the Parliament, discussions are held. But it appears, the main idea of the women empowerment, in their perception, rests with socioeconomic factors excluding the political empowerment. Whatever the political reasons, it shows the nasty male dominated patriarchal system at its backdrop. The patriarchal society dominates the social, political and economic life. Even after persistent reforms, the society is hardly encouraging women in politics. Though it is dismal picture, the Constitution of India safeguards the rights of women. It becomes an impelling force for the political participation of the women.

Indian democracy has a strong modern outlook for the new world on one hand and the other strong roots in socio-religious traditions inherited from the ancient past. The modern world aims at the equality and empowerment while the traditional world still think women as misfits. But putting aside all cobwebs, in 9993 India took an important step and put in place the elected gram panchayat (local elected body) at the village level by the 73rd Amendment of the constitution. One of the important features

of this Amendment was to give reservations to the Scheduled Castes, Scheduled Tribes and Women. Understanding its capacity of instilling democratic values in rural local bodies, the government raised reservations of women in all tiers of Panchayat Raj system from 33 percent to at least 50 percents.

The panchayat Raj system is a state subject. It is the prerogative of states to increase the quota of women reservation if the actual reservation in that state is less than 50 percent. It was Bihar state, which first offered 50 percent reservation to women in rural local bodies. Maharashtra followed the suit and provided 50 percent seats in local bodies for women in 2011.

Political Reservation Must for Women Empowerment

Though women have taken a plunge in socioeconomic activit es, the political activities are restricted to rural local bodies. Male dominated patriarchal structural of the society hardly gives impetus to their social and economic rights. Again, their claim and presence in rural local bodies are overshadowed by the men in their families. So unless, reservation at the state and union bodies are imparted to women, they could not be fully empowered. Presently, female presence in India's state and national legislatures hovers at ten percent. Concerns that this limits the political voice available to women have led to the introduction and subsequent passage of a Reservation Bill in the Upper house of the Indian Parliament. The bill seeks to reserve 33% of India's state and national legislature positions for women. If implemented 181 out of the 543 National legislators and 1,370 out of the 4,109 State legislators would be women.

Women Participation and the Challenges

The growing participation of women is being appreciated by the world. On women participation in local politics, in 2007 the Economist Intelligence Unit's Democratic Index gave a score of 7.68 o it of 10. India ranked of 35 out of 167 countries. This in itself may not seem bad, but it is a well known fact that India has a democracy with some flaws. Widespread illiteracy of the population and corruption in the political system are some of the degrading features.

Further, 'status of women' in India is quite inferior when compared to the other countries. The Global Gender Gap Report 2010 points out that India ranked 112 out of 134 countries. Similarly, UNDP's Gender-related development index (GDI) and various approaches to improve upon it, India is in the bottom third of all countries.

There is also the fear that a women sarpanch may become just a front for the 'real' sarpanch who would be somebody from her family, usually her husband. Thus it is unclear whether female sarpanchs can make a difference. According to a study, some 80% women sarpanchs in Tamil Nadu indicated that their official decisions were to be influenced by their husbands, potentially pointing towards limited autonomy in decision-making.

Further, India is characterized by large gender gaps in key human development indicators such as child mortality and malnutrition as well as levels of antenatal coverage, contraceptive use, adolescent fertility, and maternal mortality that are much worse than what is found in countries with similar or even lower levels of per capita income.

According to a social researcher Anderson, discrimination against females originates in marriage practices and caste structures. Despite government efforts these practices are still prevalent in the country. Despite high overall growth since the mid-1990s, some studies suggest that gender gaps widened.

The barriers in Women Empowernent

There are different cultural and societal barriers in increasing active participations of women in politics. Some of the factors could be noted as sexual violence, discrimination and

of this Amendment was to give reservations to the Scheduled Castes, Scheduled Tribes and Women. Understanding its capacity of instilling democratic values in rural local bodies, the government raised reservations of women in all tiers of Panchayat Raj system from 33 percent to at least 50 percents.

The panchayat Raj system is a state subject. It is the prerogative of states to increase the quota of women reservation if the actual reservation in that state is less than 50 percent. It was Bihar state, which first offered 50 percent reservation to women in rural local bodies. Maharashtra followed the suit and provided 50 percent seats in local bodies for women in 2011.

Political Reservation Must for Women Empowerment

Though women have taken a plunge in socioeconomic activit es, the political activities are restricted to rural local bodies. Male dominated patriarchal structural of the society hardly gives impetus to their social and economic rights. Again, their claim and presence in rural local bodies are overshadowed by the men in their families. So unless, reservation at the state and union bodies are imparted to women, they could not be fully empowered. Presently, female presence in India's state and national legislatures hovers at ten percent. Concerns that this limits the political voice available to women have led to the introduction and subsequent passage of a Reservation Bill in the Upper house of the Indian Parliament. The bill seeks to reserve 33% of India's state and national legislature positions for women. If implemented 181 out of the 543 National legislators and 1,370 out of the 4,109 State legislators would be women.

Women Participation and the Challenges

The growing participation of women is being appreciated by the world. On women participation in local politics, in 2007 the Economist Intelligence Unit's Democratic Index gave a score of 7.68 o it of 10. India ranked of 35 out of 167 countries. This in itself may not seem bad, but it is a well known fact that India has a democracy with some flaws. Widespread illiteracy of the population and corruption in the political system are some of the degrading features.

Further, 'status of women' in India is quite inferior when compared to the other countries. The Global Gender Gap Report 2010 points out that India ranked 112 out of 134 countries. Similarly, UNDP's Gender-related development index (GDI) and various approaches to improve upon it, India is in the bottom third of all countries.

There is also the fear that a women sarpanch may become just a front for the 'real' sarpanch who would be somebody from her family, usually her husband. Thus it is unclear whether female sarpanchs can make a difference. According to a study, some 80% women sarpanchs in Tamil Nadu indicated that their official decisions were to be influenced by their husbands, potentially pointing towards limited autonomy in decision-making.

Further, India is characterized by large gender gaps in key human development indicators such as child mortality and malnutrition as well as levels of antenatal coverage, contraceptive use, adolescent fertility, and maternal mortality that are much worse than what is found in countries with similar or even lower levels of per capita income.

According to a social researcher Anderson, discrimination against females originates in marriage practices and caste structures. Despite government efforts these practices are still prevalent in the country. Despite high overall growth since the mid-1990s, some studies suggest that gender gaps widened.

The barriers in Women Empowernent

There are different cultural and societal barriers in increasing active participations of women in politics. Some of the factors could be noted as sexual violence, discrimination and

illiteracy.

- **Sexual violence**

Some of the social thinkers regard sexual violence as one of the main obstacles in the women's participation in socio-political affairs. A 2011 study found that 24 percent of Indian men have committed sexual violence at some point in their lives. Martha Nussabaum states that violence affects women's participation in socio-political activities.

- **Discrimination**

Although the Constitution of India has removed inequalities, discrimination continues among castes and gender. Widespread discrimination is one of the major impediments resisting women from participating in politics. Thus, women lack leadership experience in political activities. Impact of description is further increased by caste system. Dalit women are continuously deprived for their political future.

- **Illiteracy**

India has one of the largest illiterate populations. According United Nations' reports in 2014 points out that there are 287 million adults in India are illiterate. Literacy among women is only 53.7 percent as against 75.3 percent literacy of men. Illiteracy limits the understanding of political systems and issues.

Female Leaders and Public Good Outcomes

A number of influential studies have found that India's efforts to increase female participation in political processes and decision-making had significant impacts. An India-wide study notes that reservations create opportunities which many women are able to utilize. In Maharashtra female policy makers who have come to power through quotas provide more public goods that benefit and are valued by female voters such as water and roads.

In terms of outcomes, reservations were associated with higher levels of child survival, an effect that could arise because female leaders, who are more attuned to the needs of child health, helped to improve access to and use of services such as antenatal care and public birth facilities. Reserved seats occupied by low-caste or tribal females are also argued to have resulted in higher levels of investment in health and early education and greater efforts to implement redistributive land reforms and inheritance legislation favorable to women.

Different studies made on the women reservation find significant and positive impacts of reservation on Indian politics. It puts positive effects on women. It also benefited lower caste groups who earlier had failed to improve the condition in a rapidly changing society.

Inspired by 50 percent women reservation in rural bodies, the centre government should positively take up the issue of providing 50 percent quota in the state legislature and the parliament. The rural representation proved fruitful increasing women's inclination towards active participation in local bodies. It also strengthens their political understanding on state and national issues.

References

1. Women Empowerment In India : A Case of Political Reservations By Dr.K.Vidyasagar Reddy, 29 July, 2011 Countercurrents.org http://www.countercurrents.org/reddy290711.htm

2. Women's Empowerment through political Participation in India Kuldeep Fadia, Indian Journal of Public Administration, Vol, LX, No. 3, July-Sept-2014

3. Does Female Reservation Affect Long-Term Political Outcomes? Evidence from Rural India, a report of Development Research Group of The World Bank, June 2011

4. Indian Experience of Women's Quota in Local Government: Implications for future strategies, a paper by Medha Nanivadekar, expert Group Meeting of Inter- Parliamentary Union, Oct 2005

5. Sex, Laws and Inequality: What India can teach to United States, a paper submitted to American Academy of Arts and Sciences by Martha Nassubaum.

❑❑❑

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

December 2017, Special Issue

श्री बालाजी संस्थान देऊळगाव राजा द्वारा संचालित

श्री व्यंकटेश कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

देऊळगाव राजा, जि. बुलडाणा. पिन-४४३ २०४.

नॅक पुनर्मूल्यांकन 'ब ++' दर्जा प्राप्त

भारतीय कृषीक्षेत्रासमोरील आव्हाने व संधी

विशेषांक

मुख्य संपादक

प्रा. ज्ञानेश्वर विष्णू गोरे

प्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग,

श्री व्यंकटेश कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

देऊळगाव राजा, जि. बुलडाणा.

ई-मेल : dvgore12@gmail.com, मोबाईल: ९९७५७२०३७५

डिसेंबर २०१७

Reg.No.U22120MH2013PTC251205

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

December 2017, Special Issue

श्री बालाजी संस्थान देऊळगाव राजा द्वारा संचालित

श्री व्यंकटेश कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

देऊळगाव राजा, जि. बुलडाणा. पिन-४४३ २०४.

नॅक पुनर्मूल्यांकन 'ब ⁺⁺' दर्जा प्राप्त

भारतीय कृषीक्षेत्रासमोरील आव्हाने व संधी

विशेषांक

मुख्य संपादक

प्रा. ज्ञानेश्वर विष्णू गोरे

प्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग,

श्री व्यंकटेश कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

देऊळगाव राजा, जि. बुलडाणा.

ई-मेल : dvgore12@gmail.com, मोबाईल: ९१७५७२०३७५

डिसेंबर २०१७

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

75

आंतरराष्ट्रीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

प्रिंटिंग एरिया

Printing Area International Interdisciplinary Research Journal in Marathi, Hindi & English Languages

December 2017, Special Issue

श्री बालाजी संस्थान देऊळगाव राजा द्वारा संचालित

श्री व्यंकटेश कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

देऊळगाव राजा, जि. बुलडाणा. पिन-४४३ २०४.

नॅक पुनर्मूल्यांकन 'ब ++' दर्जा प्राप्त

भारतीय कृषीक्षेत्रासमोरील आव्हाने व संधी

विशेषांक

मुख्य संपादक

प्रा. ज्ञानेश्वर विष्णू गोरे

प्रमुख, अर्थशास्त्र विभाग,

श्री व्यंकटेश कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय,

देऊळगाव राजा, जि. बुलडाणा.

ई-मेल : dvgore12@gmail.com, मोबाईल: ९१७५७१०३७५

डिसेंबर २०१७

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed

Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695, 09850203295

harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

14)The Need of Kisan Credit Card in India for "Agricultural Finance ...
Yogesh K. Athave, Dist. Buldana (MS) || 49

15)प्रधानमंत्री कृषि सिचांई योजना
प्रा.डॉ. निता नन्दलाल तिवारी, अकोला || 51

16)भारतीय कृषि में पूंजी निर्माण (Capital Formation in Indian Agriculture)
Dr. Ganesh B. Darade & Mr. Ananta J. Pawar, Dist. Buldana (MS). || 55

17)शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या आणि शासकीय पॅकेज वरवरची मलमपट्टी
प्रा. डॉ. संतोष तु. कुटे जि. बुलडाणा. || 57

18)मराठवाड्यातील शेतकरी आत्महत्या : एक अभ्यास
प्रा. डॉ. ए. बी. वायकर जि.जालना || 61

19)डॉ. स्वामिनाथन आयोगाच्या शिफारशींचा मागोवा
डॉ. करमसिंग राजपूत,जि.यवतमाळ. || 64

20)भारतीय शेती क्षेत्रासमोरील आव्हान : शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या
प्रा. शिवाजी काकडे, जि. बीड || 67

21)शेतीच्या विकसात ठिबक सिंचन पध्दतीचे योगदान एक अभ्यास
डॉ.दयाळू किसन राठोड जि. अकोला. || 70

22)भारतीय शेती स्वरूप आणि आव्हाने
प्रा. डॉ. जे. एस. सवाईथूल महा. अम. || 74

23)शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या — एक विश्लेषण
प्रा. डॉ. किशन सत्ताजी बाभुळगावकर वसमत || 77

24)भारतीय अर्थव्यवस्थेत कृषीविपननाचे महत्व
डॉ. केशव सुर्यभान गुल्हाने,जि. बुलढाणा || 80

25)भारतीय अर्थव्यवस्थेत साखर उद्योगाची भूमिका
डॉ. दिलीप का. खुपसे, जि. यवतमाळ || 83

26)शेतकरी आत्महत्या व ग्लोबल वार्मिंग
डॉ. एस.टी.वराडे, खामगांव || 85

https://sites.google.com/site/vidyawartajournal | http://www.vidyawarta.blogspot.com

कृषि वानिकी, चाय, सब्जियों और पुष्प ... उप–नगरीय गंदे जल से सिंचाई को ...

... सिक्किम के धर्म विकास कार्यक्रम का ... करते हुए उत्तराखंड, हिमाचल प्रदेश, जम्मू ..., सिक्किम और पूर्वोत्तर राज्यों जैसे पर्वतीय ... नों के जीर्णोद्धार पर विशेष बल देना।

... परंपरागत पर्वतीय जल प्रबंधन प्रणालियों ... पध्दतियों जैसे बहूउद्देश्यीय जल उपयोग जिनमें जल का इस्तेमाल घरेलू और लघु ... के लिए संयुक्त रूप से होता है, उच्च–वर्षा ... ने जल्लौंद प्रणाली, बांस ड्रिप प्रणाली, ... और देशी ज्ञान आधारित अन्य पध्दतियों करने में मदद करना।

महिलाओं और बालिकाओं पर विशेष ... जो परंपरागत रूप से जल उपलब्ध कराने ... दार होती हैं, सभी कार्यक्रमों मे सामुदायिक ... र सामाजिक समावेशन सुनिश्चित करना।

पहले से जारी कार्यक्रमों जैसे मनरेगा, सिंचाई मिशन के साथ समाभिरूपता और ... यम करना।

:—
... रूक्षेत्र ग्रामीण विकास को समर्पित, मासिक नवम्बर २०१७.
... ww.deepawali.co.in
... ttps:/www.mapsofindia.co.in
... र्थसंवाद ग्रामीण अर्थव्यवस्था विशेषांक —जून २०१५.
... जना मासिक २०११, जनवरी, चौराहे

16

भारतीय कृषि में पूंजी निर्माण (Capital Formation in Indian Agriculture)

Dr. Ganesh B. Darade,
Assistant Professor & Head,
Department of Economics,
Sant Bhagwan Baba Arts College, S. Raja, Dist. Buldana (MS).

Mr. Ananta J. Pawar,
Assistant Professor & Head,
Department of Economics,
Late N. J. Deshmukh Sr. College, Amdapur, Dist. Buldana (MS).

****

भारत जैसी अर्थव्यवस्थाओं में कृषि प्रमुख क्षेत्र होती है। ऐसी अर्थव्यवस्था में राष्ट्रीय आय का एक बहुत बड़ा भाग कृषि से प्राप्त होता है। अत: कृषि-उत्पादन में परिवर्तन (चाहे ये नवीन निवेश के कारण हों या तकनीकी परिवर्तनों अथवा मौसम में परिवर्तनों के कारण) कुल राष्ट्रीय आय को प्रभावित करते हैं और परिणामस्वरूप बचत तथा निवेश दरें भी प्रभावित होती हैं। संक्षेप में ऐसी अर्थव्यवस्थाओं में कृषि क्षेत्रक देश मे पूंजी-निर्माण के ढांचे तथा इसकी गति को मुख्य रूप से प्रभावित करता है। किसी भी देश में प्रौद्योगिकीय परिवर्तन तथा पूर्ति-मांग सन्तुलन कृषि में निवेश की लाभकारिता तथा उस आय- ... [illegible]

योगदान का ही एक रूप है। कृषि उत्पादन औद्योगिक कच्चे माल की कीमतों तथा मजदूरी पर अपने प्रभाव द्वारा औद्योगिक क्षेत्र के निवेशों को प्रत्यक्ष रूप से प्रभावित करता है। इस तरह कृषि-क्षेत्र के पूंजी निर्माण में महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाता है।

देश की राष्ट्रीय आय में महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाने के बावजूद कृषि में सकल पूंजी निर्माण के रूप में मापित सरकारी निवेश में हाल के वर्षों में निरन्तर गिरावट परिलक्षित हो रही है। कृषि में सार्वजनिक एवं निजी क्षेत्र के लिए एक साथ निवेश अथवा पूंजी निर्माण उतार-चढ़ाओं की ओर संकेत तकरता है।१९६०-६१ में कृषि में सकल पूंजी निर्माण १९८०-८१ की कीमतों पर१,६६८ करोड़ रू. था जिसमें सार्वजनिक क्षेत्र का हिस्सा ५८९ करोड़ रू. (३५.३३) रू. था। वर्ष १९७०-७१ में कृषि में सकल पूंजी निर्माण २,७५८ करोड़ रू. था जिसमें सरकारी क्षेत्र का हिस्सा ७८९ करोड़ रू. (२८.६३) रहा। इस तरह १९७०-७१ में कृषि पूंजी निर्माण में सार्वजनिक निवेश का अंश १९६०-६१ की तुलना में घट गया। वर्ष १९८०-८१ में कृषि में सकल पूंजी निर्माण ४,६३६ करोड़ रू. के बराबर हुआ जिसमें सार्वजनिक क्षेत्र का हिस्सा, १,७९६ करोड़ रू. (३८.७३) रहा। इस तरह १९७०-७१ की तुलना में १९८०-८१ में कृषि में सार्वजनिक निवेश के स्तर में कुछ सुधार हुआ। वर्ष १९८०-८१ के ही मूल्यों पर वर्ष १९९०-९१ में कृषि में सरकारी निवेश घटकर १,११४ करोड़ रू. (सकल निवेश का २९.६३) रह गया। इस तरह इस दौरान कृषि के क्षेत्र में सार्वजनिक निवेश में पर्याप्त गिरावट हुई।

यद्यपि कृषि में निजी निवेश नब्बे के दशक में पर्याप्त बढ़ गया है फिर भी कृषि में सार्वजनिक निवेश ... [illegible]

77

वर्ष १९९९-२००० में रूक गई जब सरकारी क्षेत्र का पूंजी निर्माण पिछले वर्ष में ३,८६९ करोड़ रू. के स्तर से बढ़कर ४,२२२ करोड़ रू. हो गया। सकल घरेलू उत्पाद में कृषि में निवेश के हिस्से में कोई सुधार नहीं हुआ और यह १.३ प्रतिशत के स्तर पर बना रहा। वर्ष २००२-०३ के एक निर्णायक मोड़ होने की संभावना है क्योंकि कृषि में सरकारी निवेश ४,५३८ करोड़ रूपए तक पहुंच गया जो विगत ५ वर्षों की तुलना में सर्वाधिक उच्च था। यदि यह रूझान बना रहता है तो यह सरकारी क्षेत्र में कृषि की ओर अधिक संसाधनों को मोड़ने के फलस्वरूप सफलता का संकेतक होगा।

कृषि में गिरता हुआ यह सार्वजनिक निवेश चिन्ता का विषय बन हुआ है, क्योंकि यह सिंचाई, विद्युत, कृषि अनुसन्धान, सड़क, बाजार और संचार जैसे आधारभूत ढांचे के निर्माण में महत्त्वपूर्ण भूमिका निभाता है।

कारण -

सार्वजनिक निवेश में कमी का कारण संसाधनों को विनिवेश से निकाल कर वर्तमान व्यय में लाना है। हाल के वर्षों में सार्वजनिक व्यय का एक बड़ा भाग परिसम्पति के सृजन के का विषय बना हुआ है। उदारीकरण के पश्चात् कृषि के सकल पूंजी निर्माण में सार्वजनिक क्षेत्र का हिस्सा २१.२३ था जो घटकर १९९२-९३ में मात्र १९.७३ रह गया।

वर्ष १९९०-९१ एवं उसके बाद के वर्षों में कृषि में सकल पूंजी निर्माण की प्रवृत्ति को निम्न सारणी द्वारा प्रदर्शित किया जा सकता है :

भारतीय कृषि में पूंजी निर्माण (वर्ष १९९३-९४ की कीमतों पर) (करोड़ रू.)

वर्ष	योग	सरकारी	निजी	प्रतिशत हिस्सा		सकल घरेलू उत्पाद के रूप में कृषि में निवेश
				सरकारी	निजी	
१९९०-९१	१४,८३६	४,३९५	१०,४४१	२९.६	७०.४	१.९
१९९३-९४	१३,५२३	४,४६७	९,०५६	३३.०	६७.०	१.६
१९९४-९५	१४,९६९	४,९४७	१०,०२२	३३.०	६७.०	१.६
१९९५-९६	१५,६९०	४,८४९	१०,८४१	३०.९	६९.१	१.६
१९९६-९७	१६,१७६	४,६६८	११,५०८	२८.९	७१.१	१.५
१९९७-९८	१५,९४२	३,९७९	११,९६३	२५.०	७५.०	१.४
१९९८-९९	१४,८९५	३,८६९	११,०२६	२६.०	७४.०	१.३
१९९९-००	१७,३०४	४,२२२	१३,०८२	२४.४	७५.६	१.४
२०००-०१	१६,९०६	३,९२७	१२,९७९	२३.२	७६.८	१.३
२००१-०२	१७,३२८	४,१२७	१३,२०१	२३.८	७६.२	१.३
२००२-०३	१८,६५७	४,५३८	१४,११९	२४.३	७५.७	१.३

(स्रोत : आर्थिक समीक्षा, २००३-०४)

बजाय खाद्य, उर्वरक, विद्युत, सिंचाई, ऋण तथा अन्य कृषि निविष्टियों केलिए बढ़ी हुई आर्थिक सहायता के रूप में वर्तमान खर्चे में लग गया। कृषि में सार्वजनिक निवेश में हुई मन्द वृद्धि के अन्य कारण हैं- मौजूदा परियोजनाओं के अनुरक्षण पर अपेक्षाकृत अधिक व्यय, सिंचाई, ग्रामीण आधारभूत ढांचा एवं अनुसन्धान को अपेक्षाकृत कम आबण्टन, खाद्य सुरक्षा पर ज्यादा बल, ग्रामीण क्षेत्रों में कारगर ऋण सहायता तथा ऋण आधारभूत ढांचे का अभाव आदि।

सुझाव -

सकल घरेलू उत्पाद के प्रतिशत के रूप में कृषि में निवेश के हिस्से में सुधार लाने की दृष्टि से कृषि विकास के सम्बन्ध में कृषि की वर्तमान नीति की समीक्षा करना

उचित होगा। उर्वरकों, ग्रामीण बिजली, सिंचाई, उधार और अन्य कृषि आगतों को दी जा रही सब्सिडी को घटकार उत्पादक परिसम्पत्तियों के सृजन में प्राप्त अधिशेष को लगाया जाना चाहिए। इसके अतिरिक्त, कृषि में पूंजी निर्माण को बढ़ाने की रणनीति में आधारभूत ढांचे के विकास के लिए आयोजना व्यय के अनुपात को बढ़ाना, उतपदकता बढ़ाने के लिए संसाधनों का अधिक कुशल प्रयोग तथा कृषकों को अधिक निवेश के लिए अपनी वचतों का उपयोग करने में सक्षम बनाने हेतु उन्हें उपज का लाभकारी मूल्य दिलाया जाना शामिल किया जाना चाहिए। मध्यम एवं लघु सिंचाई योजनाओं एवं मृदा संरक्षण परियोजनाओं को समय पर पूरा करने हेतु ऋण प्रदान करने में राष्ट्रीय कृषि एवं ग्रामिण विकास बैंक (नाबार्ड) को कारगर भूमिका निभानी होगी। कृषि में निजी निवेश को प्रोत्साहित किया जाना भी समोचीत होगा।

संदर्भ :

(१) Arunachalam R. Agriculture Growth and Economic Reforms Deep & Deep Publication, New Delhi.

(२) डॉ.वसुधा पुरोहित भारतीय अर्थव्यवस्था राजमुद्रा ऑफसेट चिकलठाणा, औरंगाबाद.

(३) डॉ.विजय कविमंडन, कृषी अर्थशास्त्र श्री. मंगेश प्रकाशन, नागपूर.

(४) प्रतियोगिता साहित्य, साहित्य भवन पब्लिकेशन, आग्रा.

□□□

17

शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या आणि शासकीय पॅकेज वरवरची मलमपट्टी

प्रा. डॉ. संतोष तु. कुटे
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
कला व विज्ञान महिला महाविद्यालय,
मेहकर, ता. मेहकर, जि. बुलडाणा.

****

प्रस्तावना

आज आपल्या देशाला स्वातंत्र्य मिळून ६८ वर्षे झाली. पण शेतकऱ्यांच्या मूलभूत प्रश्नांकडे दुर्लक्षच झाल्याच दिसून आल्याने देशात जवळ जवळ पाच वर्षात असंख्य बळीराजांच्या आत्महत्या झाल्या आहेत. आज हरितक्रांतीमुळे उत्पादन वाढले परंतु उत्पादित मालाचा झालेला खर्चही फिटू शकत नसल्याने आज ५०% पेक्षाही अधिक शेतकरी कर्जबाजारी आहेत. त्यांना सावकारांकडून कर्ज घेतल्याशिवाय पर्याच उरलेला नाही.

भारतात बँक व्यवसायाचे दोन भाग आपण करतो, एक परंपरागत व असंघटित बँक व्यवसाय आणि दुसरा संघटित बँक व्यवसाय. परंपरागत बँक व्यवसाय क्षेत्र ऐतद्देशीय बँका आणि सावकार यांचे बनले आहे. संघटित बँक व्यवसाय क्षेत्रात आधुनिक व्यापारी बँका, परकीय बँका, रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया इ. चा समावेश होतो. असंघटित क्षेत्रात सावकारोचे प्राबल्य मोठ्या प्रमाणात आजही दिसून येते. बँकाकडे कर्ज मागतांना शेतकऱ्यांचीहोणारी हेळसांड लक्षात शेतकरी बँकाकडून कर्ज न घेता खाजगी सावकाराकडून कर्ज घेतात. आणि सावकाराच्या व व्याजाच्या विळख्यात सापडून आत्महत्येसारखे कार्य करतात. म्हणून शेतकरी आत्महत्या हा एक गंभीर आणि गहन विषय बनला आहे. सदर शोधनिबंधात महाराष्ट्रातील शेतकरी आत्महत्या आणि शासनामार्फत जाहिर पॅकेज यांचा यांचा सहसंबंध अभ्यासला आहे. आणि हे पॅकेज प्रभावी न ठरता कशाप्रकारे वरवरचे प्रयोग झाले याचे विवेचन केले आहे.

शोधनिबंधाची उद्दिष्ट्ये

१. शेतकरी आत्महत्येचे भारत आणि महाराष्ट्रासंदर्भात गांभिर्य अभ्यासणे.

उचित होगा। उर्वरकों, ग्रामीण बिजली, सिंचाई, उधार और अन्य कृषि आगतों को दी जा रही सब्सिडी को घटकार उत्पादक परिसम्पत्तियों के सृजन में प्राप्त अधिशेष को लगाया जाना चाहिए। इसके अतिरिक्त, कृषि में पूंजी निर्माण को बढ़ाने की रणनीति में आधारभूत ढांचे के विकास के लिए आयोजना व्यय के अनुपात को बढ़ाना, उतपदकता बढ़ाने के लिए संसाधनों का अधिक कुशल प्रयोग तथा कृषकों को अधिक निवेश के लिए अपनी वचतों का उपयोग करने में सक्षम बनाने हेतु उन्हें उपज का लाभकारी मूल्य दिलाया जाना शामिल किया जाना चाहिए। मध्यम एवं लघु सिंचाई योजनाओं एवं मृदा संरक्षण परियोजनाओं को समय पर पूरा करने हेतु ऋण प्रदान करने में राष्ट्रीय कृषि एवं ग्रामिण विकास बैंक (नाबार्ड) को कारगर भूमिका निभानी होगी। कृषि में निजी निवेश को प्रोत्साहित किया जाना भी समोचीत होगा।

संदर्भ :

(१) Arunachalam R. Agriculture Growth and Economic Reforms Deep & Deep Publication, New Delhi.

(२) डॉ.वसुधा पुरोहित भारतीय अर्थव्यवस्था राजमुद्रा ऑफसेट चिकलठाणा, औरंगाबाद.

(३) डॉ.विजय कविमंडन, कृषी अर्थशास्त्र श्री. मंगेश प्रकाशन, नागपूर.

(४) प्रतियोगिता साहित्य, साहित्य भवन पब्लिकेशन, आग्रा.

□□□

17

शेतकज्यांच्या आत्महत्या आणि शासकीय पॅकेज वरवरची मलमपट्टी

प्रा. डॉ. संतोष तु. कुटे
अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख,
कला व विज्ञान महिला महाविद्यालय,
मेहकर, ता. मेहकर, जि. बुलडाणा.

प्रस्तावना

आज आपल्या देशाला स्वातंत्र्य मिळून ६८ वर्षे झाली. पण शेतकज्यांच्या मूलभूत प्रश्नांकडे दुर्लक्षच झाल्याच दिसून आल्याने देशात जवळ जवळ पाच वर्षात असंख्य बळीराजांच्या आत्महत्या झाल्या आहेत. आज हरितक्रांतीमुळे उत्पादन वाढले परंतु उत्पादित मालाचा झालेला खर्चही फिटू शकत नसल्याने आज ५०% पेक्षाही अधिक शेतकरी कर्जबाजारी आहेत. त्यांना सावकारांकडून कर्ज घेतल्याशिवाय पर्याच उरलेला नाही.

भारतात बँक व्यवसायाचे दोन भाग आपण करतो, एक परंपरागत व असंघटित बँक व्यवसाय आणि दुसरा संघटित बँक व्यवसाय. परंपरागत बँक व्यवसाय क्षेत्र ऐतद्देशीय बँका आणि सावकार यांचे बनले आहे. संघटित बँक व्यवसाय क्षेत्रात आधुनिक व्यापारी बँका, परकीय बँका, रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया इ. चा समावेश होतो. असंघटित क्षेत्रात सावकारोचे प्राबल्य मोठ्या प्रमाणात आजही दिसून येते. बँकाकडे कर्ज मागतांना शेतकज्यांचीहोणारी हेळसांड लक्षात शेतकरी बँकाकडून कर्ज न घेता खाजगी सावकाराकडून कर्ज घेतात. आणि सावकाराच्या व व्याजाच्या विळख्यात सापडून आत्महत्येसारखे कार्य क्रंरतात. म्हणून शेतकरी आत्महत्या हा एक गंभीर आणि गहन विषय बनला आहे. सदर शोधनिबंधात महाराष्ट्रातील शेतकरी आत्महत्या आणि शासनामार्फत जाहिर पॅकेज यांचा यांचा सहसंबंध अभ्यासला आहे. आणि हे पॅकेज प्रभावी न ठरता कशाप्रकारे वरवरचे प्रयोग झाले याचे विवेचन केले आहे.

शोधनिबंधाची उद्दिष्ट्ये

१. शेतकरी आत्महत्येचे भारत आणि महाराष्ट्रासंदर्भात गांभिर्य अभ्यासणे.

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Special Issue February 2018

Vidyawarta®

International Multilingual Research Journal

Bharatiya Vidya Mandir Amravati's

Bharatiya Mahavidyalaya, Morshi Dist.Amravati

(Affiliated To Sant Gadge Baba Amaravati University,Amravati)

One Day National Conference

On

Humanism in Indian English Literature

24th February 2018

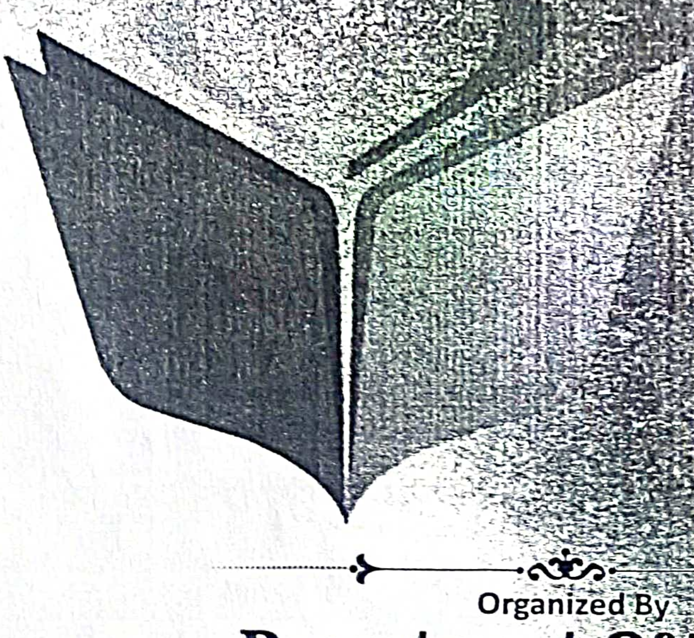

Principal
G.S.Meshram

Chief Editor
Prof. Virag Gawande

Editors
Dr. Suresh B. Bijawe

Organized By

Department Of English

Bharatiya Mahavidyalaya, Morshi Dist. Amravati

In Collaboration With

Aadhar Social Research & Development Training Institute, Amravati

MAH MUL/03051/2012 ISSN: 2319 9318 | UGC Approved Sr.No.62759 | Vidyawarta® | February 2018 Special Issue | 01

आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक शोध पत्रिका

विद्यावार्ता™

Bharatiya Vidya Mandir Amravat's

Bharatiya Mahavidyalaya, Morshi Dist. Amravati

(Affiliated To Sant Gadge Baba Amaravati University, Amravati)

One Day National Conference On Humanism In Indian English Literature

24th February 2018

Principal
Mr.G.S.Meshram

Chief Editor
Prof. Virag Gawande

Editors
Dr. Suresh B. Bijawe

Organized by
Department of English
Bharatiya Mahavidyalaya, Morshi Dist. Amravati
&
Aadhar Social Research & Development Training Institute Amravati

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com
All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

|| Index ||

1) Humanitarian Perspectives in Indian English Novels
Taterao Bapurao Nikalje, Dist. Buldhana || 15

2) Meena Kandasamy's Touch : The protest against oppression
Shuddhodhan P. Kamble, Amravati || 18

3) Issues of Human Rights in Untouchable and The Hungry Tide
Asst. Prof. Shitalbabu A. Tayade, Dist- Amravati || 24

4) Mulk Raj Anand's Humanitarian Approach with special reference to Coolie
Rajnandinee V. Tayde, Akola || 28

5) In the short stories of Rabindranath Tagore
R. S. Potukuchi, Amravati || 30

6) Humanistic Perspectives in the scripts of R.K. Narayan
Prof. Avinash V. Thote, Akola || 34

7) 'Humanitarian Perspectives in the Novels of R. K. Narayan'
Major Dr. Prashant Thakare, Dist : Amravati (Mah.) || 37

8) Humanitarian Perspectives in Indian English Drama
Mr. Vishwas M. Damodhar, Mulawa || 41

9) Humanitarian Perspectives in Indian English Novels Anita Nair's Chara...
Mr. Anup V. Gumble, Arni || 45

10) HUMANISTIC PERSPECTIVE IN THE SELECT POEMS OF RAVINDRANATH TAGORE
Gopal B. Shelkikar, Pusad || 48

11) Dr. B. R. Ambedkar : A Humanitarian Writer
Gautam C. Satdive, Dist Amravati || 51

12) Humanitarian View of Diasporic writings in the novels of Bharti Mukherjee
Dr.Prachi S. Patharkar, Washim || 53

13) Nayantara Sahgal: A Humanist for Women
Dr.Narendra Mane, Dist. Amravati || 56

https://sites.google.com/site/vidyawartajournal _ http://www.vidyawarta.blogspot.com

01

Humanitarian Perspectives in Indian English Novels

Taterao Bapurao Nikalje
Assistant Professor in English,
Sant Bhagwan Baba Arts College, Sindkhed Raja, Dist. Buldhana

****

Abstract

When the parameters of humanism are coming under increasing strain in an assertively multicultural world, its supposedly self-evident universalist inclusiveness should be quite an enigma. The many novels on humanism treat humanism as a pure ideal, uncontaminated by practice. They do not acknowledge the complicity, bordering sometimes on identity, between patriarchy and humanism. Literature is a distinctly human artifact: this is as true as any cliché can be. But does this imply that whenever you talk about human relationships in a literary work, it naturally means you are talking about humanism? The distinction or the convergence, whichever the case may be, needs to be rigorously worked out. Humanism is basically a philosophical outlook centered on the authority of human being as a dignified, rational being. Humanism's final court of appeal is human reason rather that any external authority. Its spirit is secular, liberal and tolerant. The humanists through their scholarship and learning registered their protest against socio-political and religious establishments. The emulation of the ancient writers is no longer a dominant force in literature but humanistic ideals are still influential in modern thought.

Keywords : Assertively multicultural world, universalist, artefact, socio-political, humanistic ideals, emulation, influential, modern thought

Introduction

Humanism is a realistic philosophy. Humanism is the philosophy for those in love with life. Humanists take responsibility for their own lives and relish the adventure of being part of new discoveries seeking new knowledge and exploring new options. He is a pragmatist who gives supreme priority to equal opportunity, justice, welfare, and progress for all without discrimination and prejudice.[4] The Oxford English Dictionary defines Humanism as "A rationalist outlook or system of thought attaching prime importance to human rather than divine or supernatural matters.[1] Humanism is a philosophical stance that emphasizes the value and agency of human beings, individually and collectively, and generally prefers critical thinking and evidence over established doctrine or faith. The meaning of the term humanism has fluctuated, according to the successive intellectual movements which have identified with it. Although humanism lost its significance a long time ago, a certain naivety about its natural and obvious connotations, complicated by anthropological hubris, lingers on. The tendency consequently is to compulsively and exclusively read humaneness, universal compassion and glory into humanism The depiction of humanism in Indian English novels begin with Mulk Raj Anand "The Untouchable". Mulk Raj Anand occupies one of the topmost position in Indo-Anglican literature. He belongs to a period in the history of India when the nation was struggling hard to shake off the burden of slavery. He is a novelist with a missionary zeal. He frankly declares that art is a means towards social reforms and upliftment. **Anand's all novels like Untouchable, Coolie, Two Leaves and a Bud, Across the Black Waters, The Sword and the Sickle** embrace human experiences and convey a sense of life and character like a coloured glass. He has literally immersed into the flowing, vibrant core of humanity and he feels its grief to the very

marrow of his bones. Being a humanist, Anand has skillfully depicted the Indian society which is hostile and callous to the lots of the low-born. Before Mulk Raj Anand Rabindra Nath Tagore also paved the way to humanitarian approach in his writings. Tagore's humanism is mainly expressed through his concept of inter-personal relationship. protest against the cruelty meted out to his fellow- beings. He is a multi-dimensional personality and the underlying theme of his creations is love for man. Besides Tagore, Mulk Raj Anand's work is based on the philosophy of humanism. He makes an untouchable the hero of his novel. Tagore wrote primarily in Bengali and translated many of his poems and plays into English. To his credit, there is a long list of poems and plays, both in Bengali and English which had made his place among the world's greatest writers..[1][2][3]

Humanism

The word "Humanism" has a number of meanings and because authors and speakers do not clarify which meaning, they intend. There are different types of Humanism — Literary Humanism, Renaissance Humanism, Cultural Humanism, Philosophical Humanism, Christian Humanism, Modern Humanism, Secular Humanism, Religious Humanism etc.

Humanism is one of those philosophies for people who think for themselves. There is no area of thought that a humanist is afraid to challenge and explore. It's a philosophy focused upon human means for comprehending reality. It's a philosophy of reason and science in pursuit of knowledge. Therefore when it comes to the question of the most valid means for acquiring knowledge of the world. Humanists reject arbitrary faith, authority, revelation and altered state of consciousness. It is regarded as a philosophy of imagination, compassion etc.

Humanism is a realistic philosophy. Humanism is the philosophy for those in love with life. Humanists take responsibility for their own lives and relish the adventure of being part of new discoveries seeking new knowledge and exploring new options.

Humanism is a way of looking at the world by emphasizing the importance of human beings- their nature and place in the universe. Humanism means love of man with all his weaknesses, instincts and impulses. It may be defined as system of thought in which human interest, values and dignity are held dominant. Humanism teaches that every person has dignity and worth and therefore should command the respect of every other person. Finally, in its most general application humanism may mean any philosophical or ethical system centered on the concept of dignity and freedom of man.

Humanitarian perspective in Novels of Indian English Novelist

Mulk Raj Anand's

His first novel, Untouchable is an account of a day in the life of its protagonist- Bakha, an untouchable sweeper boy. It delineates the feelings, aspirations and problems of this sweeper boy who undergoes a lot of hardship being a low-caste within Indian society. To comment on Bakha, who is the pariah protagonist of the novel, namely "They think we are mere dirt because we clean their dirt" sums up Anand's understanding of the grim realities of India's social life.

The evil of untouchability in India has an ancient history. It roots from the four groups of Hindu castes- Brahmins, Kshatriyas, Vaishya, and Sudras. The Sudras represents the lowest of all in the social hierarchy. Untouchable is the story of this prolonged indignity and humiliation of this class of society. The opening of the novel strikes the keynote of the theme of the novel:

"The outcastes' colony was a group of mud-walled houses that clustered together in two rows, under the shadow both of the town and the cantonment, but outside boundaries and separate from them."

Raja Rao's

Raja Rao, belongs to the older

generation of the novelists. The foundation of his creativity rests on the themes of social reality, tradition- modernity clash, historicity of facts, concern for the common man, Indianness, and humanism.

Raja Rao's (1908-2006) celebrated novel "Kanthapura" (1938) too fails to elicit much as far as the authentic portrayal of untouchables is concerned. The novel dwindles in to valourization of Gandhian charisma. Moorthy, an upper caste spokesman of Mahatma Gandhi defeats his own anti-caste speeches when he dithers for a while to drink a glass of milk from the pariah woman in her house.

Bhabani Bhattacharya's (1906-1988)

Bhabani Bhattacharya's (1906-1988) "He who rides the Tiger" (1977) is another famous ex-ample of an Upper caste author appropriating low caste humanistic approach in his work. 'He who rides a Tiger' is an attack on both who profited on people's misery dur-ing the famine and those who exploited them as caste tyrants. This novel is based on an ancient saying "He who rides a tiger cannot dismount." A humble vil-lage blacksmith, named Kalo takes his revenge on a rigid, caste-ridden society and makes a living for him-self and his daughter by faking a miracle-a miracle that begins as a fraud and ends as a legend-and pass-ing himself off as a Brahmin priest. A staunch humanist in Bhattacharya is at work throughout his novels. His approach to the problems of life is always positive. There is always an affirmation of life amidst suffering.

For his futuristic vision, humanistic outlook, historical perspective of the Indian social reality, and his well-defined theory of the craft of fiction, Bhattacharya can rightly be called the doyen of the Indian-English novel in modern India.

Rohinton Mistry's(1952-)

Rohinton Mistry expressed humanity in his work by depicting the picture of brutality on the dalits which seems to be multiplied in Rohinton Mistry's(1952-) "The Fine Balance" (1995). Mistry is a Neustadt Interna-tional Prize for Literature laureate (2012). The In-dian born Mistry practices Zoroastrianism and be-longs to the Parsi community. Om and Ishwar, the key characters from the novel, venture to break the inhuman unwritten caste rules by discarding their baseborn leather work and adopt a tailoring work with the help of a Muslim friend. However, the novel takes a stereotypically pessimistic turn at the end.

Arundhati Roy(1961)

Arundhati Roy(1961-) in his "The God of Small Things"(1997) portrays Velutha, a paravan, as a protagonist. The novel brings her an immense fame but it is also criti-cized for romanticizing the untouchable hero Velutha. He is shown to be voiceless, inactive, and irresolute. Roy's ideology, her narrative technique and use of language also have come under readers' scanner.

Some other novels by Indian English authors in which low caste characters feature for human justice are Kiran Desai's(1971-)" Inheritance of the Loss"(2006), Amitav Ghosh's(1956) " The Hungry Tide"(2005) and "The Sea of Poppies "(2008), Vikas Swarup's "Q&A" (2008), Arvind Adiga's "The White Tiger"(2008).A very recent example of the novel written by a non-dalit author in which he natively portrays the dalit character is "Serious Men" (2010) by Manu Joseph. Ayyan Mani, a principal character from the novel, is shown to be manipulative, sly and scheming dalit-Bhuddhist. His angry nature is attrib-uted to his being dalit due to which he is receiving inhuman treatment.

Conclusion

Indian English Literature is an honest enterprise to demonstrate the ever rare gems of Indian Writing in English. From being a singular and exceptional, rather gradual native flare - up of geniuses, Indian Writing has turned out to be a new form of Indian culture and voice in which India converses regularly. Indian Writers - poets, novelists, essayists, and

dramatists have been making momentous and considerable contributions to world literature since pre - Independence era, the past few years have witnessed a gigantic prospering and thriving of Indian English Writing in the global market.

Indian English literature continues to reflect Indian culture, tradition, social values and even Indian history through the depiction of life of Indians living.. Indian English novels has been trying to give expression to the humanitarian perspective. These novelist appears to pick up their plots from the very social , human and personal milieu from which they have grown up and so they easily strike a bond of familiarity with the readers.

REFERENCES

1. Biswas, Renuka, ed. On Tagore. New York: Tagore Society of New York, 1984.

2. Chatterjee, Bhabatosh. Rabindranath Tagore and Modern Sensibility. Delhi, India: Oxford University Press, 1996.

3. Datta, Pradip Kumar, ed. Rabindranath Tagore's "The Home and the World": A Critical Companion. London: Anthem Press, 2005.

4. http://www.eng-literature.com/2016/02/anands-humanism-in-untouchable.html

5. Anand, Mulk Raj. Untouchable, Penguin Books, 2001.

6. Roy, Arundhati. The God of Small Things, Indian Ink, New Delhi, 1997.

7. A.V. Krishna Rao, The Indo Anglican Novel and the Changing Tradition(Mysore: University of Mysore, 1972)

8. Chakraborty,Prasanta:"Dalits in Indian Literature" In Language in India: Strength for Today and Bright Hope for Tomorrow" Volume 1l:4April 2011

9. Rao, Raja, Kanthapura, Penguin Books, 1976

10. Mistry, Rohinton, The Fine Balance, 1995 (McClelland and Stewart)

11. Bhattacharya, Bhabani, He Who Rides The Tiger, Jaico Publishing House, 1956

02

Meena Kandasamy's Touch : The protest against oppression

Shuddhodhan P. Kamble
Dr. Babasaheb Ambedkar Mahavidyalaya,
Amravati

****

Introduction

Born in 1984, 'Kandasamy published her bebut poetry collection Touch in August 2006. Her second collection of poetry Ms Militancy was published in December 2010, To his credit. There are two novels i.e. The Gypsy goddess (2014) and When I Hit you. Or 'A Portrait of the writer as a yough wife (2017). Apart from creative writing, Kandasamy has translated the essays of the political leader of the Dalit Panthers : Thol. Thirumavalavan in Talisman : Extreme Emotions of Dalit Liberation (2003) and his speeches in Uproot Hindutva : The Fiery Voice of Liberation Panthers (2004). She has translated works of Kasi Anandan, a poet Laureate of Tamil Eelam and Essays of Periyar E.V. Ramasamy. Kandasamy has written many essays on the drudgery of casteism and its consequences. Of all her works, her poetry speaks the loudest and is filled with fire as it brings out the anger in the hearts of the downtrodden communities.

Although Kandasamy advocates for the Dalits, her poetry does not stop there but includes love poems, poems championing the social rights of women and even those that depict daily occurrences with a power to evoke the emotions the poet demands. She depicts both the subjugation by caste and gender – a double bondage that the dalit women are forced to face. In an interview with Ujjwal Jana of the

कार्यकारी प्राचार्य
संत भगवान दादा कला महाविद्यालय

dramatists have been making momentous and considerable contributions to world literature since pre - Independence era, the past few years have witnessed a gigantic prospering and thriving of Indian English Writing in the global market.

Indian English literature continues to reflect Indian culture, tradition, social values and even Indian history through the depiction of life of Indians living.. Indian English novels has been trying to give expression to the humanitarian perspective. These novelist appears to pick up their plots from the very social , human and personal milieu from which they have grown up and so they easily strike a bond of familiarity with the readers.

REFERENCES

1. Biswas, Renuka, ed. On Tagore. New York: Tagore Society of New York, 1984.
2. Chatterjee, Bhabatosh. Rabindranath Tagore and Modern Sensibility. Delhi, India: Oxford University Press, 1996.
3. Datta, Pradip Kumar, ed. Rabindranath Tagore's "The Home and the World": A Critical Companion. London: Anthem Press, 2005.
4. http://www.eng-literature.com/2016/02/anands-humanism-in-untouchable.html
5. Anand, Mulk Raj. Untouchable, Penguin Books, 2001.
6. Roy, Arundhati. The God of Small Things, Indian Ink, New Delhi, 1997.
7. A.V. Krishna Rao, The Indo Anglican Novel and the Changing Tradition(Mysore: University of Mysore, 1972)
8. Chakraborty,Prasanta:"Dalits in Indian Literature" In Language in India: Strength for Today and Bright Hope for Tomorrow" Volume 1l:4April 2011
9. Rao, Raja, Kanthapura, Penguin Books, 1976
10. Mistry, Rohinton, The Fine Balance, 1995 (McClelland and Stewart)
11. Bhattacharya, Bhabani, He Who Rides The Tiger, Jaico Publishing House, 1956

02

Meena Kandasamy's Touch : The protest against oppression

Shuddhodhan P. Kamble
Dr. Babasaheb Ambedkar Mahavidyalaya, Amravati

****

Introduction

Born in 1984, 'Kandasamy published her bebut poetry collection Touch in August 2006. Her second collection of poetry Ms Militancy was published in December 2010, To his credit. There are two novels i.e. The Gypsy goddess (2014) and When I Hit you. Or 'A Portrait of the writer as a yough wife (2017). Apart from creative writing, Kandasamy has translated the essays of the political leader of the Dalit Panthers : Thol. Thirumavalavan in Talisman : Extreme Emotions of Dalit Liberation (2003) and his speeches in Uproot Hindutva : The Fiery Voice of Liberation Panthers (2004). She has translated works of Kasi Anandan, a poet Laureate of Tamil Eelam and Essays of Periyar E.V. Ramasamy. Kandasamy has written many essays on the drudgery of casteism and its consequences. Of all her works, her poetry speaks the loudest and is filled with fire as it brings out the anger in the hearts of the downtrodden communities.

Although Kandasamy advocates for the Dalits, her poetry does not stop there but includes love poems, poems championing the social rights of women and even those that depict daily occurrences with a power to evoke the emotions the poet demands. She depicts both the subjugation by caste and gender – a double bondage that the dalit women are forced to face. In an interview with Ujjwal Jana of the

कार्यकारी प्राचार्य
संत भगवान बाबा कला महाविद्यालय